

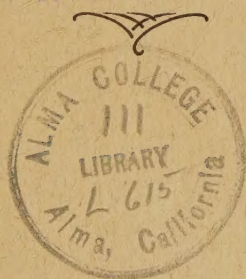
LIBERATORE-CORSI S. I.

DIALECTICA

(Ad usum privatum Seminarii Regionalis Campani)

BIBLIOTH. PRIVATA

P. PRAEP. GEN. S. J.

1
12.122

22962

MONITUM

Omnia, quae de re dialectica clarissimus P. Liberatore habet in prima parte suae Logicae, hoc opusculo continentur, perpaucis additis, quae vel in eo desiderantur, vel ab eo alibi traduntur, sed hic visum est opportunum de eis saltem innuere. Stilo breviori usus sum, ratione habita Tironum, qui, vix priori parte Mediae Latinitatis expleta, haec studia aggrediuntur, Lyceo Philophico, quod vocant, in Seminario perfuncturi: qui, aliis eisque non paucis neque levibus disciplinis distenti et pene obruti, quominus de re philosophica prolixis lucubrationibus imbuantur prohibentur: neque ex alio capite humeri sunt eis satis firmi, maxime in ipso philosophici cursus limine, qui valeant huiusmodi res, nisi nuda et quasi ob oculos ponantur, ferre.

Neapoli, die 29 Sept. 1926.

M. C. S. J.

I.

Philosophiae definitio - divisio - utilitas.

1. **Definitio:** a) nominis : Philosophia quoad nomen inspecta idem valet ac *amor sapientiae*; derivatur enim ex duabus vocibus graecis: *φίλος* : amicus, studiosus ; *σοφία* : sapientia. Est autem sapientia illa rerum notitia quae plene satisfacit hominis sciendi desiderio, quaeque proinde rationes rerum vere sufficientes assignat, praeter quas nempe nihil superest inquirendum.

b) rei: Philosophia, quoad rem considerata, est: Scientia omnium rerum secundum supremas causas, naturali rationis lumine comparata.

a) Dicitur : *Scientia* quia est systema quoddam cognitionum demonstratarum.

b) *Omnium rerum* ad designandum obiectum materiale, seu id circa quod Philosophia versatur.

c) *Secundum supremas causas* : quibus verbis designatur obiectum formale, seu peculiaris ille respectus, sub quo Philosophia obiectum suum materiale considerat.

d) Verba denique quae sequuntur discrimen faciunt inter Philosophiam et Theologiam Dogmaticam, quae quidem rerum supremas causas inquit, sed supernaturali lumine fidei innixa.

2. **Divisio** : Prae caeteris ea praefertur Philosophiae divisio quae a Platone tradita est in Philosophiam realem, rationalem, moralem. Ens enim, quod est obiectum materiale Philosophiae, potest sub duplici respectu considerari : *in se* et *relate ad nos* : et si *relate ad nos*, vel *relate ad actus intellectus*, vel *relate ad actus voluntatis* : sub primo respectu consideratum, ens constituit Philosophiam realem; sub altero constituit Philosophiam rationalem; sub tertio denique Philosophiam moralem.

Iuxta antiquos, Philosophia realis in tres subdividitur partes, quae sunt Physica, Mathesis, Metaphysica.

a) *Physica* de ente agit prout est mutationibus obnoxium, et complectitur, praeter alias scientias, quae naturales audiunt, Cosmologiam et Psychologiam, quarum prima de ente mobili prout tali agit; altera autem ens mobile prout vivens considerat.

b) *Mathesis* de ente agit prout est quantitate affectum.

c) *Metaphysica* ens considerat absolute immobile, seu ita

immateriale ut neque materiam habeat partem sui, neque ad materiam informandam ordinetur: tale ens est Deus.

Haec divisio Philosophiae realis ab antiquis admissa nititur triplici abstractionis gradu, cuius mens humana est capax. Etenim potest mens humana abstrahere a materia individuali, sed non a materia communi vel sensibili, et habetur physica, quae non agit de hoc vel illo corpore, sed de eis quae sunt communia omnibus vel pluribus corporibus: potest praeterea mens abstrahere a materia tum singulari tum sensibili, sed non a materia intelligibili, quae est quantitas, et habetur mathesis; potest denique a quavis materia abstrahere, et in ens aciem figere, quod est omnino immateriale, et habetur metaphysica.

Recentiores philosophi ambitum philosophiae realis restringentes, eam metaphysicam vocant, et dividunt in generalem et specialem.

a) Metaphysica generalis, quae etiam Ontologia vocatur, ea tradit quae sunt communia omnibus entibus.

b) Metaphysica specialis de iis agit, quae sunt propria diversarum entium supremarum classium, et subdividitur in Cosmologiam, Psychologiam, Theodiceam.

Ens enim reale aut est increatum, aut creatum; et si creatum, aut est corpus, aut spiritus; et si corpus, aut est vivens, aut non vivens: de ente increato agit theodicea; de corporibus, quae corpora sunt, agit cosmologia; de corporibus viventibus, quae viventia sunt, agit psychologia. De puris spiritibus finitis philosophia non agit.

Philosophia rationalis, quae etiam logica dicitur, de ente agit, prout subest operationibus intellectus, et subdividitur in minorem et maiorem.

a) Logica minor, quae etiam formalis vel dialectica dicitur, leges tradit recte cogitandi.

b) Logica maior, quae etiam materialis, vel critica dicitur, de iis agit quae veritatem et certitudinem spectant.

Philosophia moralis tandem, de ente agit, prout subest operationibus voluntatis, et duabus partibus continetur, quae sunt: Ethica et jus naturae.

a) *Ethica* de iis agit, quae actuum humanorum moralitatem in genere respiciunt.

b) *Ius naturae* de officiis tractat, quibus homo ex lege naturali tenetur erga Deum, seipsum et societatem.

3. **Utilitas:** Studium philosophiae esse imprimis utile, ex sequentibus patet considerationibus:

a) Philosophia, cum rationes et quidem ultimas rerum speculetur, ingenio hominis naturali apprime respondet, cuius est rationes rerum inquirere.

b) Philosophia, cum rationes ultimas rerum omnium vestiget, rationem humanam, nobilissimam omnium facultatum hominis, qua homo homo est et a ceteris differt, maxime perficit.

c) Philosophia, cum rationes ultimas rerum omnium tradat, ceteris scientiis, quae rationes rerum proximas considerant, magnam lucem confert.

d) Philosophia, cum veras notiones tradat eorum, quibus vita humana, sive individualis sive socialis regitur, ad vitae mores rite instituendos maxime iuvat.

e) Cum tandem Philosophia de eis disserat, quae sunt praeambula Fidei, quibus mens humana instructa, docilior evadit ad ea suscipienda, quae eius captum excedunt, cumque de quibusdam etiam tractet, quae Fides credenda proponit, et argumenta suppeditet ad veritates revelatas defendendas ab adversariorum aculeis, nemo est qui non videat, eam ipsi Religioni maximo adiumento esse.

II.

Logicae definitio - divisio - utilitas.

1. **Definitio:** a) nominis. Logica nominaliter sumpta idem significat ac *rationalis*; derivatur enim a voce graeca: λογική: *rationalis*, et ita vocatur, quia eius est non solum secundum rationem esse, quod commune est omnibus scientiis, sed de ipsis rationis actibus agere.

b) rei. Logica, realiter sumpta dici potest: Scientia, cuius est actus rationis ita dirigere ut facile et sine errore perveniant in cognitionem veritatis.

Dicitur, a) *Scientia*, quia, uti ex tractationis decursu patebit, est systema cognitionum demonstratarum circa suum obiectum.

b) *cuius est actus rationis dirigere*, quibus verbis designatur obiectum logicae, tum materiale, tum formale: *materiale* enim sunt operationes mentis, *formale* autem est ordo in his operationibus constituendus.

c) Reliqua quae supersunt definitionis verba scopum designant ad quem logica tendit, qui est *ordinate*, *facile* et *sine errore* in inquisitione veritatis procedere.

Ordo, qui obiectum formale Logicae constituit, dici solet etiam *ens rationis*, vel etiam *secundis intentionibus* constare: dicitur *ens rationis*, quia, etsi fundamentum habet in rebus, obiective tamen non nisi in mente existit; dicitur *secundis intentionibus* coalescere, quia ordo ille relationibus constat, quas mens in rebus adinvenit, non prout sunt *in se*, seu in

quantum terminant cognitionem directam, quae *prima intentio* dicitur, sed prout sunt in statu cognitionis, seu in quantum terminant cognitionem reflexam, quae *secunda intentio* audit.

Diximus in definitione, Logicam esse scientiam, quod ab omnibus facile conceditur; quaeri tamen a quibusdam solet, utrum etiam ars dicenda sit. Videtur nobis distinctione adhibita esse respondendum. Si enim nomine artis intelligitur quaevis disciplina, quae normas suggerat sequendas ad opus quodvis rite perficiendum, haud dubium quin Logica ars dicenda sit. Si vero ars intelligitur disciplina, quae normas suggerat ad manuale opus perficiendum, vel opus a facultate perficiendum alia ab intellectu, Logica ars dici nequit.

Et si quis tandem ulterius inquirat utrum Logica dicenda sit scientia speculativa vel practica, nobis respondendum videtur pari distinctione adhibita. Si nomine scientiae practicae intelligitur quaevis scientia, quae obiectum respiciat utcumque operabile, Logica sine dubio scientia practica dicenda est. Si vero scientia practica intelligitur, quae obiectum respiciat operabile a voluntate, vel a facultate alia ab intellectu, Logica scientia practica dici nequit.

2. **Divisio Logicae.** Dividitur Logica :

a) In naturalem et artificialem.

Naturalis est dispositio recte ratiocinandi, quam quivis homo, ratione utens, a natura sortitur, et vulgo dicitur : *Buon senso*.

Artificialis est habitus recte ratiocinandi, reflexione et studio acquisitus.

b) Acquisita subdividitur in minorem et maiorem.

Minor, quae etiam formalis vel dialectica dicitur, leges recte ratiocinandi tradit atque demonstrat.

Maior, quae etiam materialis vel critica dicitur, altiores et abstrusiores quaestiones pertractat, quae veritatem cognitionis humanae certitudinemque respiciunt.

3. **Utilitas.** Quanti momenti sit Logicae studio maxima cum diligentia incumbere, ex fine patet, quam Logica sibi assequendum proponit, quique est, ut in definitione inuimus, mentem humanam *ordinate, facile et sine errore* ad assecutionem veritatis conducere. Omnes enim errores quibus Philosophia vitatur ex neglectu sanae Logicae ultimo derivant. Omnes philosophi adversi opinamenta sua vel nulla demonstratione vere scientifica firmant, sed ab ipsis mere affirmantur; vel si quae adducitur demonstratio, merum putumque sophisma esse facile ostenditur.

« S'immagina, ait B. Croce - Log. Ediz. 4^a p. 33, che la dimostrazione sia come un irresistibile congegno, che afferra il discente pel collo, e, nolente e ripugnante, lo trascini dove

egli non vuole e il docente vuole, e lo lasci a bocca aperta innanzi al vero, a lui estraneo e al quale deve per forza piegarsi. Ma di siffatte dimostrazioni *costrittive* non ce ne sono in nessun campo del conoscere, anzi in nessuna forma della vita spirituale. » Et pag. 34: « Che più ? perfino nell'aritmetica, per la quale esistono macchine calcolatrici, la dimostrazione costrittiva è impossibile. » Unde concludit: « Chi aspetta, dunque, una dimostrazione costrittiva dell'esistenza del concetto puro, aspetta invano. » Quod nihil significat aliud quam: Ita est, quia ita est et quia ego ita dico; si quis me non intelligit, suam perversam dispositionem arguat.

LOGICA MINOR

III.

Simplicis apprehensionis definitio - partitio - denominatio varia.

Logicae minoris diximus esse normas tradere recte ratiocinandi. Cum autem Ratiocinium iudiciis constet, iudicium simplicibus apprehensionibus, a simplici apprehensione tractanda exordium est.

1. **Definitio.** Simplex apprehensio est actus, quo mens obiectum aliquod sibi repraesentat, quin de eo aliquid dicat: v. g. cum dico: *Homo, Planta, Domus*, simplices apprehensiones significo.

2. **Partitio.** Simplex apprehensio alia incomplexa, alia complexa est.

a) *Incomplexa* est quae unum obiectum, vel unum aspectum alicuius obiecti menti repraesentat, v. g. *homo, album*.

b) *Complexa* est quae plura obiecta, vel plures aspectus alicuius obiecti menti repraesentat, v. g. *Homo doctus; lectio alicuius libri, vel apprehensio integrae propositionis, quin de eis mens aliquid affirmet vel neget*.

3. **Denominatio varia.** Simplex apprehensio pro variis aspectibus, sub quibus consideratur, varia sortitur nomina:

a) Dicitur *conceptus*, in quantum per eam obiectum novam existentiam in mente acquirit.

b) Dicitur *idea*, in quantum ea mediante obiectum a mente conspicitur.

c) Dicitur *notio*, in quantum obiectum ea mediante menti fit notum.

d) Dicitur *species intelligibilis*, quia ea mediante imago obiecti vicaria in mente producit.

e) Dicitur *terminus mentalis*, quia in eam Ratiocinium ultimo resolvitur tamquam in subiectum et praedicatum.

f) Dicitur *verbum mentis*, in quantum per eam obiectum quid sit a mente profertur.

g) Dicitur *intentio*, quia per eam mens in obiectum intendit.

Ad simplicem apprehensionem reducuntur:

a) *Attentio*, quae est conversio vel concentratio mentis ad unum obiectum.

b) *Abstractio*, quae est actus, quo mens ex pluribus connexis, unum percipit sine alio.

c) *Comparatio* vel apprehensio comparativa, quae est actus quo mens convenientiam vel discrepantiam apprehendit inter duo vel plura.

d) *Reflexio*, quae est actus quo mens se suosque actus vel affectiones apprehendit.

e) *Analysis*, quae est resolutio unius in plura.

f) *Synthesis*, quae coniunctio est plurium in unum.

Nota. Attamen non omnis analysis, neque omnis synthesis ad simplicem apprehensionem reducitur.

IV.

De conceptu eiusque signo.

1. **Quid conceptus.** Conceptus dici potest: Mentalis expressio obiecti. Cognitio enim, ut Ideologia demonstrat et facile quis sibi persuadet, non potest aliter oriri, nisi obiectum uniatur subiecto; cum autem haec coniunctio fieri nequeat secundum formam realem vel physicam obiecti, fiat oportet secundum formam obiecti vicariam, quae intentionalis dicitur, quaeque per actionem concordem subiecti et obiecti in mente producit. Haec forma intentionalis, qua obiectum in mente novum quoddam esse acquirit, dicitur *conceptus*.

Non est tamen confundendus conceptus cum phanthasmate quod in phantasia depingitur de ipso obiecto. Conceptus enim obiectum exhibet nudatum conditionibus materiae, et sola rei *quidditas* in eo relucet, ita ut possit pluribus sine numero referri, quae eandem quidditatem participant, vel participare possunt; dum e contra phantasma semper aliquid concretum et singulare exhibet, ita ut non possit nisi rei determinatae, vel determinatae rerum collectioni referri.

Antequam de partitionibus conceptus dicatur, dicamus de eius signo; multae enim partitiones sunt, quae utrique sunt communes.

2. **Quid signum.** Signum generatim dici potest : Quidquid aliquid a se diversum potentiae cognoscitivae repraesentat.

Dividitur signum :

a) In naturale et conventionale.

Naturale est quod a natura habet vim manifestandi illud quod manifestat; v. g. Risus est signum naturale gaudii :

Conventionale est quod a conventione vel consuetudine habet vim significandi illud quod significat: v. g. Ramus olivae est signum conventionale pacis.

b) In instrumentale et formale.

Instrumentale, quod etiam *ex quo* dicitur, est signum quod ex praevia sui cognitione ducit in cognitionem alterius; v. g. Vestigium est signum instrumentale, ex cuius cognitione cognoscitur persona vel res, quae illud impressit.

Formale, quod etiam *in quo* dicitur, est signum, quod sine praevia sui cognitione, immediate et directe in cognitionem alterius ducit: *species intentionalis*, v. g. est signum non solum naturale, sed etiam formale obiecti quod repraesentat; non enim prius cognoscitur *species* deinde *obiectum* sed directe obiectum, ut fusius suo loco videbitur.

c) In demonstrativum, rememorativum, prognosticum.

Demonstrativum significat rem praesentem, v. g. gemitus.

Rememorativum significat rem transactam, v. g. trophaeum.

Prognosticum significat rem futuram, v. g. coelum rutilans vespere signum est diei sequentis serenitatis.

d) In manifestativum et suppositivum.

Manifestativum rem manifestat, sed pro ea non supponitur, v. g. fumus ignem manifestat, sed eius vices non gerit.

Suppositivum rem manifestat et pro ea supponitur, v. g. statua est signum manifestativum et suppositivum personae alicuius; ita ut reverentia vel iniuria erga statuam exhibita sumitur pro exhibita erga ipsam personam.

e) In speculativum et practicum.

Speculativum rem significat, sed non efficit, v. g. Laurea significat doctorem, sed non facit.

Practicum rem significat et producit, v. g. Sacramentum.

3. Signum quo homines generatim utuntur ad conceptus suos manifestandos est *sermo* sive oralis, sive scriptus. *Oralis* ad conceptus inservit cum praesentibus communicandos. *Scriptus* ad conceptus communicandos inservit cum eis, qui sunt loco et tempore dissiti.

Sermo vocabulis constat, quorum singula singulas apprehensiones simplices manifestant.

Sunt igitur vocabula signa immediata conceptuum, mediata rerum; attamen non naturalia sed conventionalia.

a) Vocabula immediate conceptus manifestant: quod patet ex intentione loquentis; loquimur enim ad conceptus nostros manifestandos.

b) Vocabula mediate manifestant res; quod patet ex eo quod falsitas quandoque est in vocabulis, nunquam autem in rebus.

Attendimus ad res non autem ad conceptus, cum quis nos alloquitur, quia vocabula conceptus manifestant, non subiective sed obiective sumptos in quantum nempe ad res ipsas referuntur: unde dici solent etiam vocabula signa manifestativa conceptuum, suppositiva rerum.

c) Vocabula sunt signa conventionalia, non naturalia; si enim naturalia essent, eadem essent apud omnes populos vocabula, quae eosdem conceptus manifestant, sicut iidem sunt conceptus, qui ad easdem res referuntur.

4. Vocabulum, logice inspectum, dicitur terminus oralis, quia est id, in quod ultimo resolvitur argumentatio tanquam in subiectum et praedicatum.

V.

De partitionibus termini sive mentalis sive oralis.

A) Partitiones propriae solius termini mentalis vel conceptus.

1. Conceptus est:

a) Obiectivus et subiectivus.

Obiectivus est obiectum cognitum, prout cognitum.

Subiectivus est ipse cognitionis actus.

b) Proprius et analogicus.

Proprius obiectum repraesentat secundum speciem ex ipso desumptam; talis est v. g. conceptus quo *homo* menti exhibetur ut animal rationale.

Analogicus obiectum exprimit secundum speciem desumptam ex alia re, quae cum illo aliquam similitudinem vel communiter habet; talis v. g. est conceptus *leonis* quo exhibetur menti vir fortis et robustus.

Nota: Haec partitio secundum hanc significationem non convenit termino orali, ideoque est solius termini mentalis propria.

c) Intuitivus et abstractivus.

Intuitivus: obiectum praesens ut praesens menti repraesentat; talis est v. g. apprehensio *huius papyri*.

Abstractivus: obiectum in mente exprimit. praecisione facta ab eius actuali praesentia; talis est v. g. apprehensio *papyri*.

d) Clarus et obscurus.

Clarus obiectum ita in mente exprimit ut haec illud a ceteris discernat, quae illud non sunt: v. g. conceptus quo *homo* ut *homo* in mente exhibetur est clarus.

Obscurus obiectum menti exhibet ita ut a ceteris quae ipsum non sunt, non discernatur, sic v. g. si quis aliquid perciperet, non discernens quid revera sit, num homo, vel animal, vel planta, conceptum obscurum haberet.

e) *Distinctus et confusus.*

Distinctus: obiectum exprimit cum suis notis constitutivis; talis est v. g. conceptus quo aqua exhibetur constituta ex hydrogenio et oxigenio secundum illam determinatam proportionem.

Confusus: obiectum a ceteris discernit, attamen non exprimit cum suis notis constitutivis: sic v. g. si quis sciret aliquod liquidum esse aquam nesciens quatenus sint eius constitutiva, haberet conceptum clarum aquae, sed non distinctum.

f) *Completus et incompletus.*

Completus vel adaequatus conceptus obiectum exprimit, omnes notas assignans quibus constituitur; talis est v. g. conceptus quo *homo* exhibetur menti ut substantia, corporea, vivens sensitiva, rationalis.

Incompletus vel inadaequatus est conceptus qui obiectum exprimit non secundum omnes notas constitutivas: talis est v. g. conceptus quo *homo* exhibetur menti uti *vivens sensitivum*.

g) *Comprehensivus et apprehensivus.*

Comprehensivus totam intelligibilitatem obiecti exhaustit, ita ut obiectum exprimat non solum secundum omnia quae in se habet, sed etiam secundum omnes relationes quas habet cum toto universo, vel potest habere.

Apprehensivus totam intelligibilitatem obiecti non adaequat.

B) *Partitiones solius termini orales propriae.*

2. *Terminus oralis est:*

a) *Significans et inanis.*

Significans aliquid revera significat: v. g. *Homo, animal, planta.*

Inanis nihil revera significat: v. g. *Chimaera, circulus quadratus*. Potest tamen munere termini fungi, dici enim potest: *Chimaera* est quid phantasticum.

b) *Fixus et vagus.*

Fixus semper idem significat; v. g. *Deus* semper ens aliquod supremum significat.

Vagus modo hoc, modo illud significat: v. g. *Natura* significat modo principium intrinsecum agendi vel patiendi: modo universitatem rerum sensibilibus; modo indolem alicuius hominis.

c) *Univocus, aequivocus et analogus.*

Univocus pluribus referri potest secundum eandem omnino significationem: talis est v. g. *Homo, animal, planta.*

Aequivocus pluribus refertur secundum significationem omnino diversam; ut est v. g. *Canis*, quì significare potest animal terrestre, vel marinum, vel sidus aliquod. Dicitur etiam *aequivocus* a casu.

Analogus, vel *aequivocus* a consilio pluribus refertur secundum rationem non simpliciter eandem, sed *secundum quid* eandem, *secundum quid* diversam, ut est v. g. *sanus* qui tribui potest homini, cibo, aëri, colori, medicinae, propter rationem communem, nempe *sanitatem*. sed non omnino communem, quia non eodem omnino modo *sanitatem* respiciunt.

Nota. De analogis fusius dicetur paulo inferius.

C) Partitiones termino mentali et orali communes.

3. Terminus sive mentalis sive oralis esse potest:

a) *Categorematicus* et *Syncategorematicus*.

Categorematicus significat sine alio: v. g. *Homo*, *animal*, *planta*.

Syncategorematicus significat cum alio vel expresso, vel subaudito: v. g. *Aliquis*, *omnis*.

b) *Finitus* et *infinitus*.

Finitus aliquid determinate significat: v. g. *aqua*, *aurum*, *hydrogenium*.

Infinitus aliquid indeterminate significat: v. g. *non homo*, *non planta*.

Nota. Haec duo in quantum ponunt vel removent formam, dicuntur termini *positivi* vel *negativi*.

c) *Concretus* et *abstractus*.

Concretus significat formam, vel quasi formam cum subiecto, v. g. *Doctus*, *albus*, *rationalis*.

Abstractus significat formam vel quasi formam sine subiecto, v. g. *Doctrina*, *albedo*, *rationalitas*.

Nota. *Concretus* subdividitur in *physicum*, *metaphysicum*, *logicum*.

Est *physicus* si forma, quam significat, est realis, et realiter distincta a subiecto, v. g. *Doctus*.

Est *metaphysicus* si forma realiter identificatur cum subiecto, v. g. *Rationale*.

Est *logicus* si forma, quam significat, subiecto convenit dependenter a mentis cognitione v. g. *Cognitum*.

d) *Realis* et *logicus*,

Realis obiectum significat, quod est vel esse potest praeter mentis cognitionem, seu in ordine rerum; v. g. *homo*, *animal*, *planta*.

Logicus obiectum significat existens solum in mente, fundamento tamen a rebus accepto; v. g. *species*, *genus*, *differentia*.

Nota. Terminus realis in quantum significat obiectum prout

est in statu reali, seu prout terminat cognitionem directam, dicitur etiam terminus *primae intentionis*.

Terminus logicus in quantum significat obiectum prout est in statu cognitionis, seu prout terminat cognitionem reflexam, dicitur etiam terminus *secundae intentionis*.

e) absolutus et connotativus.

Absolutus obiectum significat tanquam *per se* stans, v. g. Homo, doctrina.

Connotativus obiectum significat tanquam alteri adiacens; v. g. *Doctus, pictor*.

Nota. Non sunt confundenda connotativa cum adiectivis: omnia adiectiva enim sunt connotativa; sed non omnia connotativa sunt adiectiva.

f) Denominativus et denominans.

Denominativus ab altero derivat vocem et significationem; v. g. *Iustus* a iustitia.

Denominans alteri confert vocem et sensum; v. g. Iustitia.

g) Complexus et incomplexus.

Incomplexus est, cuius partes sensum non retinent, quem coniunctim habent; v. g. *Homo, domus*.

Complexus est, cuius partes separatae sensum retinent, quem coniunctae habent; v. g. *Homo doctus; Domus ampla*.

h) Terminus sive mentalis sive oralis quantitative inspectus esse potest:

Communis, particularis, singularis.

Communis omnia significat alicuius ordinis vel classis, v. g. Omnis homo.

Particularis aliquod vel aliqua individua alicuius ordinis vel classis indeterminate significat, v. g. aliquis homo, aliquae plantae.

Singularis unum individuum alicuius ordinis vel classis determinate significat, v. g. Petrus, haec planta.

Nota. Externi characteres individui, vel notae individuan-tes manifestativae hoc versiculo continentur:

Forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen.

i) Terminus communis subdividitur in collectivum et distributivum.

Collectivus plura significat simul sumpta; v. g. Exercitus, populus.

Distributivus plura significat singillatim sumpta; v. g. miles, civis.

l) Distributivus rursus dividitur in universalem et transcendentem.

Universalis tribuitur omnibus alicuius generis vel speciei distributive et univoce.

Transcendens tribuitur omnibus cuiuscumque generis et spe-

ciei distributive quidem sed non univoce: v. g. Ens, unum, verum, bonum, aliquid, res.

Nota. Praeter enumerata non dantur alia transcendentalia. De universalibus fusius dicetur paulo inferius.

m) Termini sive orales sive mentales ad invicem comparati sunt *connexi* vel *disparati*.

Connexi sunt qui ad invicem sese inferunt vel excludunt, v. g. Homo et risibile, homo et planta.

Disparati sunt qui ad invicem neque sese includunt, neque sese excludunt; v. g. Homo et albus, planta et altus.

Nota. *Connexi* qui sese inferunt, dicuntur etiam pertinentes *sequela*, et sunt convertibiles vel non, prout deductio mutua est vel secus.

Connexi, qui sese mutuo excludunt, dicuntur etiam pertinentes *repugnantia* et si rationes significant quae simul sub eodem respectu in eodem subiecto consistere nequeunt, dicuntur *oppositi*:

n) *Oppositi* sunt.

Contradictorii, *contrarii*, *privativi*, *relativi*.

Contradictorii sunt quorum unus est negatio alterius; v. g. Homo, non homo; videns, non videns.

Privativi sunt, quorum unus est negatio alterius in subiecto apto, v. g. videns, caecus.

Contrarii sunt quae in eodem genere maxime distant, v. g. avarus, prodigus.

Relativi sunt quorum unus dicit respectum ad alterum, v. g. Pater, filius; dominus, servus.

VI.

De terminis analogis.

1. Terminus analogus est, ut diximus, qui pluribus refertur propter rationem non simpliciter eandem, sed secundum quid eandem, secundum quid diversam. Haec imperfecta communitas vel similitudo inter plura dicitur analogia, quae duplex distingui solet: attributionis nempe et proportionis.

2. Analogia *attributionis* habetur cum plura diversam habitudinem dicunt ad eandem formam, quae si est intrinseca uni, analogia dicitur attributionis per extrinsecam habitudinem ad formam; si est intrinseca singulis sed diversa ratione se habet in eis, seu cum essentiali dependentia unius ab altero, vel omnium ab uno, analogia dicitur attributionis per intrinsecam participationem formae.

3. Exemplum primae habes in termino: *sanus*, qui tri-

buitur homini, colori, cibo propter diversam habitudinem quam dicunt ad *sanitatem*, quae est intrinseca soli homini: homo enim se habet ad sanitatem uti subiectum; cibus ut conservativum; color ut significativum.

Exemplum alterius habes in termino *Ens*, qui tribuitur Deo et creaturae; substantiae et accidenti, propter habitudinem diversam quam dicunt ad *Esse*, quod quamvis sit intrinsecum singulis, non eodem modo se habet in eis: in Deo enim importat absolutam independentiam; in creaturis autem essentialem dependentiam a Deo: in substantia importat independentiam a subiecto; in accidente essentialem a subiecto dependentiam.

4. Ea quibus tribuitur terminus analogus, dicuntur *analogata*. Illud, cui convenit per prius, dicitur analogatum princeps *vel* primarium; cetera dicuntur analogata secundaria.

Nota. Analogia attributionis per intrinsecam participationem formae a quibusdam dicitur etiam analogia proportionalitatis propriae: *proportionalitatis*, quia habetur quaedam proportio, seu similitudo habitudinis inter analogata relate ad formam, quae est intrinseca singulis, sed non eodem modo: *propriae*, ut distinguatur ab *impropria*, quae habetur cum ratio significata per nomen est intrinseca uni, in ceteris tamen alia ratio invenitur, quae cum illa habet aliquam similitudinem. Exemplum habes in termino *oculus* qui, tribuitur organo corporeo et menti, propter similitudinem functionis in utroque: ita enim se habet oculus ad corpus, uti mens ad animam.

Potest tamen uterque modus loquendi facile conciliari, si attendatur eandem analogiam posse esse simul attributionis et proportionalitatis sub diverso respectu: exemplum habes in ratione entis.

5. Analogia proportionis itaque est similitudo habitudinis quam duo vel plura habent ad suas formas respective, unde fit ut eis idem terminus tribuatur. Exemplum habes in termino *ridere*, cum dicitur de homine et pratis.

6. Quenam est differentia inter analogiam attributionis per extrinsecam habitudinem, et per intrinsecam participationem formae?

Multiplex assignatur:

a) Prima est, ut dictum est, quoad ipsam habitudinem analogatorum ad formam, unde desumitur nomen et ratio analogiae. In priori enim, quae est analogia attributionis per extrinsecam habitudinem, forma significata per nomen est intrinseca uni, in ceteris autem est extrinseca habitudo ad illam. In altera vero, quae est analogia attributionis per intrinsecam participationem, forma est intrinseca singulis, cum essentiali tamen dependentia vel ordine unius ab altero, vel omnium ab uno.

b) Secunda differentia est quoad conceptum obiectivum per nomen expressum. In priori analogia enim conceptus variat pro variis analogatis, ideoque male adhiberetur pro medio argumentationis, cum det ansam aequivocationi. Et revera, alius est v. g. conceptus sani cum refertur homini, alius cum refertur colori et cibo.

In altera analogia, e contra, conceptus obiectivus est unus, quamvis unitate imperfecta, ideoque recte, etsi cum cautela, ut medium argumentationis quis eum adhiberet.

c) Tertia differentia est quoad definitionem; in priori analogia enim princeps analogatum definitur per seipsum, secundaria autem non per seipsa, sed in eorum definitione princeps est ponendum.

In altera analogia autem singula analogata definiuntur per seipsa. Sic v. g. Sapientia creata non definitur per increatam: neque accidens, in quantum ens, definitur per substantiam.

d) Quarta differentia est quoad praedicationem; in priori analogia enim terminus praedicatur proprie de principe analogato, improprie de ceteris; in altera analogia autem terminus analogus praedicatur proprie de singulis.

VII.

De terminis universalibus.

1. Terminus universalis est, ut diximus, qui omnibus aliquius speciei vel generis referri potest distributive et univoce; huiusmodi sunt v. g. Homo, animal, planta.

Ratio obiectiva seu quidditas, quae in pluribus esse potest et de pluribus praedicari, si absolute inspicitur, seu praecisione facta a notis individuantibus, dicitur universale directum vel potentiale vel in essendo: talis est v. g. *homo* vel natura humana in se considerata.

Ratio ipsa praedicabilitatis vel modus praedicandi unius de pluribus, qui habetur per considerationem naturae absolutae respectu ad ea in quibus est vel esse potest, constituit universale reflexum vel praedicabile.

2. Quinque numerantur praedicabilia: Genus, differentia, species, proprium, accidens.

a) *Genus* est ratio praedicandi aliquid de pluribus *in quid*. incomplete, vel indeterminate.

Dicitur *in quid*, quia questioni quid sit aliquid, respondetur genus assignando; dicitur *incomplete* vel *indeterminate*, quia per genus natura vel quidditas assignatur ulterius determinabilis. Sic v. g. quaestioni, quid sit *homo*, respondetur: *Est animal*; sed adhuc nescitur quale animal sit homo.

Genus est: Supremum, intermedium, proximum vel infimum. Supremum est quod nullum aliud genus supra se habet; intermedium est quod supra et infra se genus aliud habet; proximum est quod infra se genus non habet, sed solum species.

b) *Differentia* est ratio praedicandi de pluribus aliquid *in quale quid*. Dicitur *in quale*, quia determinat *quale* sit aliquid; *in quale quid*, quia ad ipsam quidditatem pertinet, quam determinat; huiusmodi est, v. g. *rationale* relate ad animal.

Differentia alia est suprema, alia intermedia, alia ultima: Suprema genus supremum determinat; intermedia intermedium; ultima, quae et specifica dicitur, genus proximum determinat.

Differentia pro officio quo fungitur, dicitur divisiva vel constitutiva: divisiva generis, constitutiva speciei; sic v. g. *rationale* et *irrationale* dividunt genus animalis et constituunt speciem humanam vel belluinam.

c) *Species* est ratio praedicandi aliquid de pluribus *in quid complete*; *in quid*, quia illud quod praedicatur quidditatem exprimit; *complete* quia quidditas determinate per illud exprimitur; tale est v. g. *animal rationale* relate ad hominem; vel *homo*, relate ad Petrum.

Species dividitur in supremam, intermedium et infimam, quae etiam specialissimima dicitur. Haec divisio ex dictis satis intelligitur.

d) *Proprium* est ratio praedicandi aliquid de pluribus *in quale necessario*: *in quale*, quia quod praedicatur est aliquid determinans subiectum; *necessario*, ut distinguatur a differentia; non enim essentiam constituit, sed ab ea necessario fluit; huiusmodi est v. g. *risibilis* relate ad hominem.

Nota: *Proprium* revera dicitur quod convenit omnibus, solis et semper eis, quibus convenit, sic v. g. *bipes* non est proprium hominis, quia convenit omnibus, sed non solis hominibus; neque *doctus*, quia convenit solis hominibus sed non omnibus; neque *actu ridere*, quia convenit omnibus et solis hominibus, sed non semper

e) *Accidens* est ratio praedicandi aliquid de pluribus *in quale contingenter*: *in quale*, quia quod praedicatur est quid determinans subiectum; *contingenter*, quia neque essentiam constituit, neque ab ea necessario fluit; huiusmodi est v. g. *Doctus* relate ad hominem.

Nota. Non est confundendum accidens logicum cum physico vel metaphysico. Logicum enim dicitur per oppositionem ad proprium, dum physicum vel metaphysicum dicitur per oppositionem ad substantiam, ideoque potest esse proprium, si cum essentia necessario connectitur.

3. Praedicabilia esse quinque probatur :

Quod de pluribus praedicatur aut exprimit eorum quidditatem, aut aliquid praeter rationem quidditatis. Si 1um, quidditatem exprimit, aut complete, aut incomplete : si complete, habetur species ; si incomplete, aut exprimit notam determinabilem, aut notam determinantem ; si determinabilem, habetur genus ; si determinantem, habetur differentia.

Si quod praedicatur de pluribus exprimit aliquid praeter rationem quidditatis, illud est aut necessario connexum cum quidditate, et habetur proprium ; aut est contingenter connexum, et habetur accidens.

4. De distributione universalis directi in decem praedicamenta vel categorias.

Omnia praedicata quae apprehendi possunt cognitione directa, et alicui subiecto referri, in decem suprema genera ab Aristotele distributa sunt, et Categoriae vel Praedicamenta vocantur. Eorum nomina sunt : Substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, quando, ubi, situs, habitus, et his versiculis mnemonicis continentur :

Arbor sex servos ardore refrigerat ustos ;

Cras ruri stabo, sed tunicatus ero.

a) Substantia est ens cui competit esse non in alio. Duplex distinguitur : Prima et Secunda. Prima seu concreta vel singularis est quae neque est in subiecto, neque de subiecto dicitur, v. g. *Hic homo*. Secunda seu abstracta vel universalis est quae in subiecto non est, sed de subiecto dicitur, v. g. *Homo*.

Nota. Duplici modo potest aliquid in subiecto esse, constitutive nempe et inhaesive. Constitutive in subiecto est quod ipsum constituit, ideoque ab eo realiter non distinguitur : hoc modo *homo* vel natura humana est in Petro. Inhaesive est in subiecto, quod ei advenit iam in suo esse complete constituto : hoc modo *doctrina* est in homine. A substantia secunda hic alter modus essendi in alio excluditur.

b) *Quantitas* est accidens extensivum substantiae ; per eam enim substantia fit capax habendi partes extra partes et locum occupandi.

Duplex distinguitur quantitas : Continua et discreta. Continua est, cuius partes uno communi limite continentur : discreta est cuius partes singulae suis propriis limitibus continentur. Exemplum 1° habes in linea, superficie, solido ; exemplum 2° in multitudine vel numero.

c) *Qualitas* est accidens determinativum substantiae ; per eam enim substantia dicitur talis vel talis.

Quatuor distinguuntur species qualitatis, quarum singulae binis membris continentur, et sunt :

Habitus et dispositio; potentia et impotentia; passio et patibilis qualitas; figura et forma.

Habitus: est qualitas difficile mobilis, qua quis bene vel male se habet quoad esse vel quoad operari; huiusmodi sunt v. g. Sanitas, virtus, vitium etc.

Dispositio ab habitu distinguitur in hoc, quod sit facile mobilis.

Potentia est sufficiens capacitas ad aliquid peragendum, seu, ut alibi dicitur, est principium quo proximum operationis efficiendae, vel recipiendae.

Impotentia est insufficientia ad aliquid peragendum, ideoque non mera negatio vel privatio potentiae.

Passio est affectio sensibilis non durabilis in subiecto, causata subita alteratione appetitus sensitivi; v. g. Pallor vel rubor causatus a subito timore vel dolore.

Patibilis qualitas est affectio sensibilis et permanens in subiecto causata utcumque modo; v. g. Pallor ex humore melancholico; vel Rubor ex temperamento sanguineo.

Forma est qualitas determinans quantitatem physice inspectam; prout nempe in subiecto est, et a principiis naturae procedit.

Figura est qualitas determinans quantitatem mathematice inspectam, ideoque ab Aristotele definitur: forma quanti in quantum huiusmodi.

d) *Relatio* est respectus accidentalis unius ad alterum. Est realis vel logica: realis si respectus a mente non pendet; logica si a mente pendet. Relatio v. g. patris ad filium est realis; relatio subiecti ad praedicatum est logica.

Nota. Praeter hanc relationem, quae dicitur praedicamentalis, datur relatio transcendentalis, quae est respectus essentialis unius ad alterum; v. g. creaturae ad Creatorem; cognitionis ad obiectum.

e) *Actio* est exercitium virtutis, qua substantia gaudet aliquid producendi. Est immanens vel transiens, prout terminus productionis in ipso agente manet, vel in subiecto extrinseco ponitur.

f) *Passio* est mutatio accidentalis quae in subiecto fit actione agentis extrinseci.

g) *Ubi* est determinatio accidentalis subiecto proveniens ex loco.

h) *Situs* est dispositio partium in loco vi cuius dicitur aliquis stare, sedere, supinus esse.

i) *Quando* est determinatio accidentalis desumpta a tempore, vi cuius dicitur aliquid fuisse, vel futurum esse, multum vel parum durasse.

l) *Habitus* est determinatio accidentalis subiecto proveniens ex eis quae ipsi adhaerent; ut cum dicitur quis v. g. pileatus, calceatus, corona redimitus.

5. Praedicamenta esse decem probatur:

Quod de alio dicitur, aut tale est ut ei competat esse non in alio, aut tale ut ei competat esse in alio; si 1um, est substantia; si 2um, est accidens. Iam vero accidens subiectum determinat vel sine ullo respectu ad aliud, vel cum aliquo respectu ad aliud; si 1um, habetur qualitas vel quantitas, prout a principio materiali derivat vel a principio formali subiecti; si 2um, aut in solo respectu consistit, aut praeter respectum aliquid peculiare importat: si 1um, est relatio; si 2um, illud quod subiectum respicit aut est principium a quo aliquid accipiat vel in quo aliquid producat; aut est aliquid cui commensuretur; aut aliquid mere adiacens: si 1um, habetur actio vel passio; si 2um, habetur *quando*, *ubi*, vel *situs*, prout subiectum mensurat quoad tempus, quoad locum vel quoad modum se habendi in loco; si 3um, habetur *habitus*.

Confirmatur ex facto: nullum enim praedicatum datur, quod non referatur ad unum vel alterum ex enumeratis praedicamentis.

6. *De praedicamentis logicis*. Praedicamenta modo enumerata et descripta dicuntur metaphysica; sunt enim suprema genera praedicatorum, quae rebus, prout in se sunt conveniunt, et obiectum sunt Metaphysicae. Dantur praeterea praedicamenta logica, quae definiri possunt: Ordinatio generum et specierum secundum subiectionem et praedicationem. Exemplo sit ordinatio generum et specierum substantiae, seu arbor porphiriana, quam vocant:

	Substantia	
Corporea		Incorporea
	Corpus	
Animatum		Inanimatum
	Vivens	
Sensitivum		Non sensitivum
	Animal	
Rationale		Irrationale
	Homo	
	Individua humana	

7. Ex hoc conspectu patet:

a) *Directe* esse sub praedicamento genera, species et individua, inter ea enim solum est possibilis subiectio et praedicatio; potest enim quis dicere: Petrus est homo; homo est animal; animal est vivens; vivens est corpus; corpus est substantia.

b) *Indirecte* sunt sub praedicamento *differentiae*, se habent enim quasi collateraliter, neque possibilis est praedica-

tio vel subiectio inter eas et genus quod dividunt, et multo minus inter se invicem. Falso v. g. quis diceret: Rationale est animal; vel: Irrationale est animal; et majori cum falsitate: Rationale est irrationale.

c) *Reductive* ponuntur sub praedicamento ea quae essentialem connexionem habent cum eis quae directe sub praedicamento ponuntur, ut sunt v. g. principia substantiae, materia prima et forma substantialis.

d) Patet quoque ex posito conspectu, conceptum eo generaliore evadere, quo simplicior evadit, seu extensionem et comprehensionem conceptus se habere ad invicem ratione inversa.

Est autem *extensio* complexus subiectorum quibus conceptus referri potest distributive et univoce.

Comprehensio est complexus notarum essentialium quibus conceptus aliquis constituitur.

VIII.

De proprietatibus termini oralis.

1. Proprietates termini oralis plures numerantur, quarum praecipuae sunt: Suppositio et Appellatio.

A. De Suppositione.

2. Suppositio est acceptio termini pro suo significato. Esse potest:

a) *Materialis* et *formalis*.

Materialis est acceptio termini pro se ipso; v. g. si quis dicit: « *Homo* est vox articulata », terminum *homo* accipit materialiter. Potest esse *naturalis* vel *artificialis*, prout accipitur terminus pro eo quod habet a natura, ut in exemplo allato; vel pro eo quod habet ab arte, ut si quis diceret: *Homo* est nomen tertiae declinationis.

Formalis est acceptio termini pro re significata, ut si quis diceret. v. g. *Homo* est animal.

b) *Formalis* est propria vel impropria, prout terminus accipitur ad rem significandam pro qua est primitus institutus, vel aliam, quae cum ea aliquam praeseferat similitudinem, ut si quis v. g. diceret de homine picto: Hic est *homo*.

Nota. Alii auctores aliter intelligunt suppositionem materiale et formale. *Materialis* apud ipsos est acceptio termini pro materiali subiecti, ut si quis v. g. diceret: Hoc album est dulce, *album* acciperet pro materiali subiecti, nempe pro ipsa substantia quae est alba. *Formalis* autem apud eosdem est acceptio termini pro formali subiecti; ut si quis v. g.

diceret: Hoc *album* est coloratum, *album* acciperet pro formali subiecti, scil. in quantum est affectum forma accidentali albedinis.

c) Suppositio formalis praeterea alia est realis, alia logica.

Realis est acceptio termini pro re secundum praedicata quae in se habet, seu prout est in statu reali, v. g. si quis diceret: « *Homo* est animal », suppositio termini *homo* esset realis.

Logica est acceptio termini pro re secundum praedicata logica, seu prout est in statu cognitionis; talis est v. g. acceptio termini *Homo* in hac propositione: *Homo* est species animalis.

d) Suppositio insuper esse potest: Communis, particularis, singularis.

Communis est acceptio termini pro omnibus inferioribus, ut est v. g. in hac propositione acceptio termini *homo*: *Omnis homo* est mortalis.

Particularis est acceptio termini pro aliquo, vel aliquibus ex inferioribus, ut in hac propositione: « *Aliquis homo* est doctus », accipitur terminus *homo*.

Singularis est acceptio termini pro uno determinato individuo, ut in hac propositione sumitur *homo*: *Hic homo* est doctus.

Nota. Si desit terminus syncategorematicus, ex quo dignoscatur suppositio num sit communis, vel particularis, vel singularis, tunc consideranda est subiecta materia; sic v. g. in hac propositione: « *Homo* est mendax », suppositio termini *Homo* est particularis.

e) Suppositio est etiam absoluta et personalis: *absoluta*, si accipitur terminus pro natura absoluta; ut v. g. in hac propositione: « *Homo* est animal rationale », accipitur terminus *homo*. *Personalis* si accipitur terminus pro natura prout est in individuo: exemplum habes in hac propositione: *Hic homo* est doctus.

f) *Collectiva* et *distributiva*.

Collectiva est acceptio termini pro pluribus simul sumptis; ita supponitur terminus *Omnes Apostoli* in hac propositione: *Omnes apostoli* sunt duodecim.

Distributiva est acceptio termini pro pluribus singillatim sumptis, ut est v. g. acceptio termini *Omnis homo* in hac propositione: *Omnis homo* est mortalis.

Suppositio distributiva esse potest completa, incompleta, accommodata.

Completa est acceptio termini pro singulis generum vel specierum, ut est v. g. acceptio termini *Omnis homo* in hac propositione: *Omnis homo* est risibilis.

Incompleta est acceptio termini pro generibus, vel speciebus singulorum, ut est v. g. acceptio termini: *omne animal terrestre* in hac propositione: Omne animal terrestre fuit in arca Noë.

Accommoda est acceptio termini pro singulis generum vel specierum, facta tamen aliqua exceptione, talis est v. g. suppositio termini: *Omnis homo* in hac propositione: Omnis homo, excepta Beatissima Virgine, concipitur labe originali infectus.

Nota. Cognoscitur suppositio utrum sit collectiva vel distributiva ex *descensu*, seu ex logica deductione singulorum ex termino communi: Si haec deductio est possibilis, scil. si praedicatum quod convenit termino communi, convenit etiam singulis, suppositio est distributiva, secus est collectiva. Sic v. g. in hac propositione: « *Omnis homo* est mortalis », suppositio termini *omnis homo* est distributiva, quia recte, quis deduceret: ergo Petrus est mortalis; Paulus est mortalis, etc. In hac alia propositione e contra: « Omnes Apostoli sunt duodecim », suppositio termini *Omnes Apostoli* est collectiva, quia falso quis deduceret: Ergo Petrus est duodecim; Paulus est duodecim etc.

g) Discreta et Discretiva.

Discreta est acceptio termini pro aliquo ex inferioribus, de quo indeterminate praedicatum verificatur: dicitur etiam ab aliis confusa vel disiuncta. Talis est v. g. suppositio termini *Navis* in hac propositione: aliqua navis certo requiritur ad navigandum.

Discretiva, quae etiam distincta vel disiunctiva dicitur, est acceptio termini pro aliquo ex inferioribus, de quo determinate verificatur praedicatum, ut est v. g. in hac propositione: « Aliqua navis navigat », acceptio termini *aliqua navis*.

B. De appellatione.

3. Appellatio est applicatio significati unius termini ad significatum alterius. Terminus cuius significatum applicatur, dicitur *appellans*; terminus cui significatum alterius applicatur, dicitur *appellatus*: v. g. in hac propositione: « Cicero fuit magnus orator », *magnus* appellat *oratorem*; uterque autem *Ciceronem*.

Appellatio alia est directa, alia indirecta.

a) *Directa*, seu materialis, ut alii dicunt, habetur cum praedicatum appellat subiectum secundum quod importat in recto; v. g. in hac propositione: Hoc album est dulce, praedicatum *dulce*, appellat subiectum *album* secundum quod dicit in recto, seu casu nominativo; si enim resolvitur terminus *album* in subiectum et formam, subiectum ponitur in casu

nominativo, forma in casu accusativo, hoc modo : Album = habens albedinem. Iam vero nemo non videt album, de quo in propositione, esse dulce ratione sui, non ratione albedinis.

b) *Indirecta*, quae formalis ab aliis dicitur, habetur cum praedicatum appellat subiectum secundum quod importat in obliquo, ut est v. g. in hac propositione: « Hoc album est coloratum », appellatio praedicati *coloratum*. Ex explicatis notio intelligitur.

C. **Appendix.** De reliquis proprietatibus:

a) *Status* est acceptio termini pro tempore quod verbum importat. Ex: *Mutus tacet*.

b) *Ampliatio* est acceptio termini pro alio tempore ab eo quod verbum importat. Ex: *Mutus loquitur*.

c) *Restrictio* est coarctatio termini quoad extensionem: Ex: *Homo doctus laudatur*.

d) *Diminutio* est coarctatio termini quoad comprehensionem Ex: *Aethiops est albus dentes*.

e) *Alienatio* est translatio termini a propria ad alienam significationem. Ex: Homo lupus.

f) *Remotio* est usus termini ad significandum aliquid absurdum; ut si quis diceret: Circulus quadratus est figura quaedam geometrica.

IX.

De definitione et divisione.

Interest imprimis philosophi conceptus claros et distinctos sibi comparare: huic scopo maxime inserviunt Definitio et Divisio.

A. De definitione.

1. Definitio est oratio explicans quid quod sit.

Dicitur *Oratio*, ut distinguatur a propositione et a termino incomplexo. Dicitur *explicans quid quod sit*, quia definitione respondetur quaestioni quid sit aliquid.

2. Definitio potest esse:

Nominalis et Realis.

a) *Nominalis* explicat nomen, ut si quis diceret v. g. Philosophia, secundum nomen accepta, significat amorem sapientiae.

Definitio nominalis fit assignando etymologiam vocis, vel usum communem illius, vel sensum secundum quem a loquente accipitur.

b) *Realis* definitio explicat rem significatam per nomen, et subdividitur in essentialem, descriptivam, geneticam.

Essentialis rem explicat per ea, quae essentiam constituunt sive physicam sive metaphysicam; v. g. si quis diceret: « Homo constat anima et corpore », hominem definirer per constitutiva essentiae physicae; et si diceret: « Homo est animal rationale », hominem definirer per constitutiva essentiae metaphysicae.

Nota: Elementa essentiae metaphysicae realiter inter se non distinguuntur, ut sunt Animalitas et Rationalitas in homine.

Elementa essentiae physicae realiter inter se distinguuntur, ut sunt anima et corpus in homine.

Descriptiva rem explicat per suas proprietates, vel per causas extrinsecas; ut si quis Italiam definiens diceret: « Il bel Paese, che Appennin parte, il mar circonda e l'Alpe », vel hominem describeret: Ens ad imaginem Dei factum, et ad perfectam felicitatem destinatum.

Genetica rem explicat per suam genesim seu modum quo producta est: huiusmodi sunt definitiones quae dari solent de entibus geometricis; ut est haec v. g. « Circulus est figura generata a segmento rectilineo, quod gyrat circa unum ex suis punctis fixum. »

3. **Leges bonae definitionis.** Hae sunt praecipuae:

a) *Definitio sit clarior definito*, scopus enim eius est rem declarare, quod non faceret nisi verbis clarioribus constaret.

b) *Sit brevis*, ita ut nihil in ea redundet, nihil desideretur; brevitatis enim claritatem maxime iuvat.

c) *Fiat terminis propriis*; termini translati enim revera non dicunt quid res sit in se, sed potius in quo cum alia aliquo modo conveniat.

d) *Definitum, seu res definienda, ne ingrediatur definitionem*; ratio est evidens: explicatio enim vel declaratio non fit per idem.

e) *Fiat per genus proximum et differentiam specificam*; genus proximum enim exprimit brevissime in quo res definienda conveniat cum aliis; differentia specifica autem aequè brevissime dicit, quid res definienda habeat proprium sibi: quae duo requiruntur ut quis conceptum clarum habeat cuiusvis rei.

4. **Corollarium.**— Sequitur ex dictis:

a) Definitionem essentialem et quidem metaphysicam esse omnium perfectissimam.

b) Non omnia posse definiri; sunt enim quae essentiam habent simplicissimam, ideoque non constitutam ex genere proximo et differentia specifica. Exemplo sit notio entis.

c) Non omnia egere definitione; sunt enim quaedam ita clara, ut clarioribus verbis declarari non possint; ut est v. g. notio actionis, vel notio cognitionis, etc.

B. De divisione.

1. Divisio est oratio distribuens totum aliquod in suas partes.

2. Est nominalis et realis, prout assignat alicui nomini suas significationes varias, vel alicui rei suas partes. Exemplum prioris est: Nomen *Canis* tres habet sensus: significat enim animal terrestre, marinum et sidus aliquod. Exemplum posterioris est: Terra quinque constat partibus: Europa, Asia, Africa, America, Oceania.

3. Tot dantur species divisionis realis, quot dantur species *totius* in partes divisibilis, ideoque de tóto eiusque variis speciebus dicemus.

4. Totum est quidquid ita unum est ut in plura resolvi possit. Est:

a) Actuale et potentiale, prout partes actu habet, ut v. g. corpus physicum; vel potentia habet, ut corpus generice sumptum.

b) Actuale subdividitur in essenziale, virtuale, integrale, accidentale.

Essentiale est, cuius partes essentiam rei constituunt sive physicam sine metaphysicam. Huiusmodi partes, quae essentielles dicuntur tales sunt ut, si vel unam demas, essentia pereat. Ex: Homo, physice vel metaphysice inspectus.

Virtuale vel *potestativum* est subiectum, quod quamvis sit substantialiter unum, pluribus tamen virtutibus vel facultatibus ornatur. Ex: Natura humana, vel ipsa anima humana.

Integrale est totum cuius partes non ad essentiam pertinent sed ad integritatem eius naturalis perfectionis. Huiusmodi partes, quae integrantes dicuntur, tales sunt ut, si unam vel alteram demas, essentia non pereat. Ex: Quantum, vel organismus aliquis.

Accidentale est quod vel ex accidentibus resultat, vel ex subiecto et accidentibus, vel ex substantiis accidentali vinculo unitis. Ex: Album dulce; corpus lucidum; schola; domus, etc.

c) Potentiale est notio universalis relate ad sua inferiora, quae partes subiectivae dici solent, quia totum in eis singulis invenitur et de eis praedicatur: Ex: Animal respectu hominis et bruti.

Nota. Auctor ad potentiale reducit potestativum; sed potestativo non convenit notio potentialis, quod partes potentia habet, dum e contra virtutes vel facultates, quibus substantia aliqua instruitur, non potentia sed acta ei insunt.

d) Totum dividi solet etiam in totum per se et totum per accidens.

Totum per se est illud cui partes insunt ratione suae naturae vel essentiae: v. g. Color ratione sui est albus, vel vi-

ridis, etc. ideoque est totum per se: *corpus* ratione sui componitur materia et forma, idcirco est totum per se.

Totum per accidens est, cui partes conveniunt ratione alterius, quod nempe est praeter rationem suae naturae vel essentialis; v. g. Homines, ratione scientiae, alii sunt docti, alii ignorant, ideoque respectu harum partium sunt totum per accidens; idem de corpore, quod ratione lucis est lucidum vel opacum.

6. De legibus bonae divisionis.

a) *Sit brevis*: eius scopus enim est, conceptum rei distinctum dare; iam vero si plurimae adduntur subdivisiones, confusio non distinctio causatur.

b) *Sit adaequata* ita scilicet, ut nullum ex elementis necessariis desideretur; contra hanc legem peccaret haec divisio: Homines alii sunt albi, alii nigri.

c) *Nullum ex membris dividendis aliud includat*. Hanc legem violeret haec divisio: Animal aliud est irrationale, aliud rationale, aliud risibile.

d) *Totum dividendum ne ingrediatur divisionem*. Contra hanc legem esset haec divisio: Animal aliud est sensitivum, aliud rationale.

Nota. Quisque per se satis intelligit, definitionem et divisionem non esse propositiones, sed terminos; propositiones enim quibus efferuntur, duplici constant termino: unus est *definitum* aut *totum* dividendum; alter est *definitio*, aut *divisio*.

X.

De iudicio.

1. Iudicium est actus quo mens de obiecto cognito aliquid affirmat vel negat. Id, de quo affirmatur vel negatur aliquid, dicitur subiectum; quod autem de eo affirmatur vel negatur dicitur praedicatum; ipsa affirmatio vel negatio dicitur *synthesis* iudicialis, vel *compositio* et *divisio*. Subiectum et praedicatum sunt pars materialis iudicii; affirmatio vel negatio est pars formalis eiusdem.

2. Ad *synthesin* iudicalem quatuor veluti elementares operationes concurrunt, quae sunt: Simplex apprehensio subiecti et praedicati; comparatio; apprehensio comparativa seu convenientiae vel discrepantiae; compositio vel divisio. Sunt tamen qui hanc ultimam tenent non realiter differre ab apprehensione comparativa, etenim iuxta eos mentem videre affirmandum esse vel negandum et de facto negare vel affirmare idem realiter est.

3. Iudicium esse potest:

a) Affirmativum vel negativum, prout aliquid de alio affirmatur vel negatur.

Iudicium affirmativum dici solet etiam *identitas* : haec autem intelligenda est, non *formaliter* seu pro forma abstracta sed *materialiter* seu pro forma concreta, pro forma nempe in quantum subiecto inhaeret. Res exemplo fit clarior. Cum dico v. g. *Petrus est doctus*, sensus huius iudicii non est : *Petrus est doctrina* ; sed : *Petrus est aliquis habens doctrinam* ; non enim *doctrina*, sed *habens doctrinam* est identicum Petro. Et hoc valet etiam de praedicatis quae exprimunt essentiam vel proprietatem rei. Cum dico enim : Homo est animal ; homo est risibilis, sensus non est : Homo est animalitas ; homo est risibilitas ; sed : Homo est aliquis habens animalitatem ; aliquis habens risibilitatem. Et ratio est, quia nulla res, praeter Deum, est suum esse ; sed quidquid est, participatum habet. De solo Deo dici potest : Est sapientia, est veritas, est bonitas, etc.

Nota. Ex hoc tamen non sequitur *doctrinam* v. g. non esse formaliter in Petro, si verum est *Petrum esse doctum*. Haec duo enim valde distant : doctrinam esse formaliter in Petro, et doctrinam esse formaliter Petrum.

b) Iudicium secundum modum, quo praedicatum connectitur cum subiecto, dicitur analyticum vel syntheticum.

Analyticum est iudicium, cum praedicatum est de ratione subiecti, vel quia essentiam eius totaliter aut partialiter constituit ; vel quia ab essentia ipsius necessario fluit, ita ut ex analysi subiecti inveniatur praedicatum vel potius necessaria connexio subiectum inter et praedicatum. Ex: Homo est animal rationale ; homo est animal ; homo est risibilis.

Syntheticum est iudicium, cum praedicatum non est de ratione subiecti, ideoque ex analysi huius erui nequit. Ex: Petrus est doctus ; ignis urit ; nix est alba.

c) A priori et a posteriori. Haec divisio idem dicit ac praecedens sub alio respectu.

A priori est iudicium, cum nexus inter subiectum et praedicatum ab experientia non pendet, quamvis *notiones* subiecti et praedicati ex experientia hauriantur. Ex: *Totum est maius parte*. Veritas huius iudicii ab experientia non pendet ; sive enim existant res divisibiles in partes, sive non, semper verum est totum esse maius parte.

A posteriori est iudicium, cum nexus inter subiectum et praedicatum dependentur ab experientia propria vel aliena cognoscitur. Ex: Petrus mentitus est ; Caesar fuit magnus dux ; corpora sunt gravia.

Nota. Kant ad suum systema philosophicum aliquo modo roborandum, aliam speciem iudiciorum intrusit inter analytica

et synthetica, a priori et a posteriori, quae *synthetica*—*a priori* vocavit, quorum varia exempla adduxit ex variis scientiis collecta; ut v. g. $2 + 3 = 5$; omnis mutatio habet causam; omni actioni reactio aequalis respondet; anima est immortalis. Huiusmodi iudicia iuxta Kant sunt *a priori*, quia necessaria et universalia; sunt *syntethica*, quia in eis praedicatum neque totaliter neque partialiter est essentia subiecti. Suo loco dicetur hanc novam speciem iudiciorum esse merum figmentum a Kant excogitatum propter necessitatem dandi suo systemati aliquod fundamentum, quo sublato, ipso auctore fatente, totum systema rueret.

d) Iudicium secundum modum quo nexus inter praedicatum et subiectum menti innotescit, dicitur immediatum vel mediatum:

Immediatum, si nexus immediate innotescit, seu absque ullo ratiocinio, sed solis terminis declaratis. Ex: Totum est maius parte.

Mediatum, si nexus innotescit mediante aliquo ratiocinio. Ex: Deus existit; anima est immortalis.

XI.

De Propositione.

1. Iudicium, cum ore profertur, dicitur oratio enunciativa, et definiiri potest: Oratio quae verum vel falsum significat.

Dicitur *Oratio*, quia complexus vocabulorum aliquam animi sententiam referens. Dicitur: *quae verum vel falsum significat*, ut distinguatur oratio enunciativa a ceteris orationibus, quae per se neque verum, neque falsum significant, ut sunt: oratio vocativa, interrogativa, deprecativa, imperativa.

2. Oratio enunciativa, in quantum est pars argumentationis dicitur propositio, et describi potest: Oratio aliquid de alio affirmans vel negans. Duplex ergo elementum in ea considerari potest, materiale nempe, qui sunt termini subiecti et praedicati, et formale, quae est copula verbalis. Intelligitur etiam ex omnibus sermonis partibus praecipuas esse in ordine ad propositionem efformandam *Nomen et Verbum*; his enim datis, efformari potest propositio; his non datis, efformari nequit propositio, etsi ceterae adsint.

3. *Nomen* definitur: Vox significativa ad placitum, sine tempore, finita et recta, quae cum verbo veram vel falsam facit propositionem. Dicitur: *sine tempore*, quia *nomen* rem significat, praecisione facta a tempore in quo sit vel fiat; v. g. Studium, lectio.

Finita et recta, quia *nomen* infinitum, vel in obliquo po-

situm, per se neque veram neque falsam facit propositionem, cum verum sensum indeterminatum relinquat.

4. *Verbum* definitur: Vox significativa ad placitum, cum tempore, finita et recta et semper eorum, quae de altero praedicantur, nota. Dicitur: *cum tempore*, quia verbum rem significat simul significando tempus, in quo sit vel fiat: v. g. Studeo, lego.

Finita et recta, seu modi indicativi praesentis, qui est modus omnium perfectissimus, cum absolute et categorice affirmet quid res sit vel non sit. Verbum infinitum enim, v. g. *non lego*, quid revera sit vel fiat non dicit, sed potius quid non sit vel non fiat. Alii modi rem non absolute affirmant vel negant, sed hypothetice vel dependentur ab alio.

Nota: Cum logicae formalis sit tradere formam recte rationandi, in eis proxime insistit, quae ad perfectam formam faciunt, cetera non excludendo.

Semper eorum quae de altero praedicantur nota: Haec verba distinguunt verbum propositionis a participio, quod ex parte subiecti se etiam tenere potest, et magis determinant munus verbi, quod est praedicatum de subiecto affirmare vel negare, non viceversa.

5. Verbum duplex distinguitur: Substantivum et adiectivum.

a) *Substantivum* significat actum essendi, et exprimitur voce: Sum, es, est.

b) *Adiectivum* significat actionem vel statum subiecti, quae posteriora sunt actu essendi et huic velut superadduntur; v. g. Lego, ambulo, sedeo, dormio.

Nota: Verbum *Sum, es, est* praeter munus significandi actum essendi, saepissime etiam significat tantum praedicatum convenire subiecto, praescindendo ab actuali existentia, seu, ut dicitur, est simpliciter copulativum; sed etiam tunc aliquod esse significat, nempe intentionale: constituit enim propositionem, vel iudicium, quod esse habet in mente.

6. Ex dictis patet propositionem tribus partibus constare, quae sunt subiectum, copula verbalis et praedicatum. Si hae partes explicite ponuntur omnes, propositio dicitur *de tertio adiacente*, quia verbum est tertia vox, quae cum eo, quod praedicatur, facit unum praedicatum v. g.: Petrus est doctus. Si duae partes ponuntur tantum, subiectum nempe et verbum adiectivum, propositio dicitur de secundo adiacente; v. g. Petrus legit. Si tandem una pars ponitur, seu solum verbum adiectivum, propositio dicitur de primo adiacente; v. g. Lego.

Nota. Aliqui hunc modum loquendi non probant; dicunt enim, *adiacens*, cum sit relativum, aliud supponere, quod non habetur, cum solum verbum ponitur. Nobis videtur modus

loquendi rectus, quia verbum revera *adiacet*, neque potest dici propositio de tertio vel secundo adiacente, cum subiectum et praedicatum non sint *explicite posita*.

8. Cum propositio referat iudicium, iudicium autem obiectum in mente exprimat, illa dispositio terminorum est praefenda, quae rei naturae est conformior, et naturalis dicitur. In rerum natura autem prius est esse, quam esse tale vel tale; v. g. prius est esse hominem, deinde est esse doctum; prius est esse talem materiam vel substantiam, deinde est habere hanc vel illam formam: ideoque, cum subiectum et praedicatum se habeant inter se uti materia et forma, ut habeatur dispositio naturalis, terminus se habens ut materia ponendus est loco subiecti, terminus autem se habens ut forma ponendus est loco praedicati. Ex: Homo est bipes; Petrus est doctus. Si termini ordine inverso disponuntur, dispositio dicitur innaturalis. Ex: Aliquod bipes est homo; aliquis doctus est Petrus.

9. Propositio quoad naturam terminorum, quibus constat, alia est simplex, alia composita.

a) *Simplex* constat solo subiecto verbo et praedicato, seu, ut ait Aristoteles, est quae enuntiat unum de uno. Ex: Homo doctus laudatur.

b) *Composita* est, cuius termini sunt propositiones, seu, iuxta Aristotelem, quae plura enuntiat, coniunctione unum. Ex: Terra aut stat aut movetur.

10. Propositio simplex dicitur absoluta vel modalis, prout enuntiat simpliciter praedicatum esse vel non esse in subiecto; vel etiam exprimit modum quo praedicatum est vel non est in subiecto.

Ex: Homo est risibilis. (*absoluta*)

Hominem esse risibilem, necesse est. (*modalis*)

XII.

De propositione absoluta vel de inesse.

1. Propositio absoluta, quae etiam *de inesse* dicitur, est, ut nuper diximus, quae simpliciter enuntiat praedicatum inesse vel non inesse subiecto. Potest sub quadruplici respectu considerari, nempe quoad materiam, formam, quantitatem, qualitatem.

2. Materia sunt termini, in quibus tamen attenditur potius habitudo unius ad alterum, seu praedicati ad subiectum. Secundum hunc respectum propositio dividitur in necessariam, impossibilem, contingentem vel possibilem.

a) *Necessaria* est propositio, in qua nexus inter praedicatum et subiectum est necessarius, seu ita adest ut non possit non adesse. Ex: Homo est animal.

b) *Impossibilis* est propositio, in qua nexus inter praedicatum et subiectum est impossibilis, scil. neque adest, neque potest adesse. Ex: Homo est planta.

c) *Contingens vel possibilis* est propositio in qua nexus inter subiectum et praedicatum est contingens, scil. ita adest ut possit non adesse. Ex: Mundus existit.

Nota. Distinguendum inter propositionem necessariam et de materia necessaria: In propositione necessaria attenditur potius actualis habitudo terminorum inter se: in propositione de materia necessaria attenditur potius exigentia huius habitudinis. Ex: « Homo non est substantia »; haec propositio est de materia necessaria, ideoque nexus *erat* affirmandus; sed est *impossibilis*, quia nexus *de facto* negatur. Sit haec alia propositio: « Homo non est planta » est de materia impossibili, quia praedicatum negandum est; sed est necessaria, quia *de facto* ita negatur ut non possit non negari.

3. Forma propositionis est affirmatio vel negatio, secundum quam dicitur affirmativa vel negativa.

a) In propositione affirmativa praedicatum sumitur secundum totam suam comprehensionem, sed non secundum totam suam extensionem.

Ratio 1ⁱ est, quia si aliquid quod est de ratione praedicato non est in subiecto, falsum est affirmare praedicatum de subiecto; quod enim est di ratione alicuius rei, dividi nequit, quia si dividitur, iam non est illa res sed alia.

Ratio 2ⁱ est, quia cum praedicatum generatim extendatur magis quam subiectum, convenientia non haberetur, si illud sumeretur secundum totam suam extensionem.

Nota. Dixi *generatim*, quia si praedicatum est ipsa definitio subiecti vel proprietas ipsius, tunc sumitur etiam secundum totam suam extensionem, ita ut possint ad invicem converti.

b) In propositione negativa praedicatum sumitur secundum totam suam extensionem, sed non secundum totam suam comprehensionem.

Ratio 1ⁱ est, quia si subiectum contineretur intra ambitum extensionis praedicati, falsum esset negare convenientiam inter utrumque.

Ratio 2ⁱ est, quia, ut non habeatur convenientia inter subiectum et praedicatum, satis est ut aliquid, quod est de ratione praedicati, non sit in subiecto; ratio rei enim, ut diximus, est in indivisibili: si aliquid deest, tota deest.

4. Quantitas propositionis desumitur ex subiecto : Est ergo universalis, particularis, singularis, indefinita, prout subiecti suppositio est universalis, particularis, singularis, indefinita. Notiones intelliguntur satis ex eis quae dicta sunt de suppositione terminorum.

Nota. Sunt ex modernis qui quantitatem propositionis dicunt desumendam esse etiam ex praedicato, ita ut divisio sit in propositionem toto-totalem, toto-partialem, parti-totalem, parti-partialem. Hic modus loquendi est alienus a philosophia traditionali, nihil tamen difficultatis facit.

5. Qualitas propositionis desumitur ex veritate vel falsitate ipsius, ratione cuius dicitur vera vel falsa, prout iudicium, quod refert, sit verum vel falsum, seu cum obiecto conforme vel ab eo difforme.

Nota. Haec qualitas dicitur accidentalis, ut distinguatur a qualitate essentiali, quae est affirmatio vel negatio. Distinctio patet; propositio enim vi suae definitionis, seu *formaliter*, est affirmatio vel negatio; sed vi suae definitionis non est vera neque falsa, sed *consequenter*, scil. si affirmatio vel negatio respondet obiecto.

XIII.

De proprietatibus propositionis simplicis absolutae.

1. Tres numerantur : Oppositio, Aequipollentia, Convertibilitas.

A) 2. **Oppositio** est duarum propositionum pugna vel discrimen quoad quantitatem, vel qualitatem, vel utramque simul, iisdem tamen manentibus terminis. Ex: Omnes homines sunt docti; Nullus homo est doctus.

Nota. Brevitatis causa et ad memoriam iuvandam, quantitas et qualitas propositionum repraesentari solent in scholis literis vocalibus : A, E, I, O.

Vocalis A rapraesentat propositionem universalem affirmativam; E repraesentat universalem negativam; I repraesentat particularem affirmativam; O particularem negativam.

Assertit A, negat E, verum generaliter ambo.

Assertit I, negat O, sed particulariter ambo.

2. Propositiones secundum oppositionem dividuntur in Contradictorias, Contrarias, Subcontrarias, Subalternas,

a) *Contradictoriae* sunt quae differunt quantitate et qualitate.

Ex: Omnis homo est doctus

Aliquis homo non est doctus.

Lex: Non possunt esse ambae falsae, neque ambae verae; sed si una est falsa, altera necessario est vera, et viceversa.

Ratio 1ⁱ est, quia cum propositiones contradictoriae idem simul affirmant et negent, si essent ambae falsae, idem simul neque esset, neque non esset, quod repugnat; vi enim principii *exclusi medii* quodcumque aut est, aut non est: nihil datur medii, quod simul neque sit neque non sit.

Ratio 2ⁱ est, quia, cum propositiones contradictoriae idem simul affirmant et negent, si essent ambae simul verae, idem simul esset et non esset, quod repugnat; vi enim principii *contradictionis*, repugnat idem simul esse et non esse.

b) *Contrariae* dicuntur binae propositiones universales quarum una est affirmativa, altera negativa.

Ex: Omne vivens est corpus

Nullum vivens est corpus.

Lex: In materia necessaria affirmativa est vera; negativa est falsa. In materia impossibili contrarium obtinet: negativa est vera, affirmativa falsa.

In materia contingenti, possunt esse ambae falsae, sed non ambae verae.

Prima pars legis per se intelligitur. Quoad secundam partem:

Ratio 1ⁱ est, quia cum praedicatum sit de materia contingenti, *potest* non omnibus convenire, ideoque falsum *esse potest* de omnibus illud praedicare; *potest* e contra aliquibus convenire, ideoque falsum *esse potest* de omnibus negare:

Ex: Omnis homo est doctus

Nullus homo est doctus.

Ratio 2ⁱ est, quia non potest idem simul esse et non esse. Si enim vera esset universalis affirmativa, vera etiam esset particularis affirmativa in ea contenta, quae comparata cum universali negativa, contradictorie opponitur ei; haberentur ergo duae contradictoriae verae.

c) *Subcontrariae* sunt propositiones binae particulares, una affirmans, altera negans.

Ex: Aliquis homo est doctus

Aliquis homo non est doctus.

Lex: In materia necessaria affirmativa est vera, negativa falsa; in materia impossibili negativa est vera, affirmativa falsa.

In materia contingenti possunt esse ambae verae, sed non ambae falsae.

Lex quoad primam partem est evidens. Quoad secundam:

Ratio 1ⁱ est, quia cum praedicatum sit in materia contingenti, verum *esse potest* de aliquibus illud affirmare et de aliquibus negare, ut in exemplo allato.

Ratio 2ⁱ est, quia si essent simul falsae, verae essent contradictoriae respectivae, quae cum contrarie opponantur, haberentur duae contrariae verae.

d) *Subalternae* dicuntur propositiones binae, una universalis, altera particularis, utraque tamen vel affirmans, vel negans.

Ex: Omnis homo est risibilis

Aliquis homo est risibilis.

Lex: Si universalis est vera, etiam particularis est vera, sed non viceversa in materia contingenti.

Si particularis est falsa, etiam universalis est falsa, sed non viceversa in materia contingenti.

Ratio 1ⁱ: Particularis continetur in universali, ideoque si verum est praedicatum convenire omnibus et singulis, verum quoque est convenire aliquibus. Sed si propositio est in materia contingenti, potest praedicatum convenire aliquibus, et non convenire omnibus.

Ratio 2ⁱ: Si praedicatum non convenit aliquibus, non convenit omnibus; sed si non convenit omnibus, non inde sequitur non convenire aliquibus, in materia contingenti.

3. Corollarium :

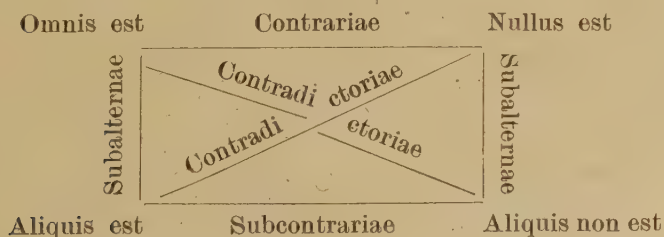
a) Si duae propositiones opponuntur contradictorie, ex veritate unius deducitur falsitas alterius, et viceversa.

b) Si duae propositiones sunt contrariae, ex veritate unius deducitur falsitas alterius, sed non viceversa in materia contingenti.

c) Si duae propositiones sunt subcontrariae, ex veritate unius nequit deduci falsitas alterius in materia contingenti; sed ex falsitate unius deduci potest veritas alterius in quacumque materia.

d) Si propositiones sunt subalternae, ex veritate universalis deducitur veritas particularis, sed non viceversa, in materia contingenti; similiter ex falsitate particularis deducitur falsitas universalis, sed non viceversa in materia contingenti.

Schema Oppositionis

4. **De Aequipollentia.** Est reductio duarum propositionum oppositarum ad eandem significationem. Haec reductio fit ope particulae *non* collocandae sicut in hoc versiculo indicatur:

Prae contradic, *post* contra; *prae* *postque* subalter.

Explicatio:

a) *Prae contradic.* Si propositiones sunt contradictoriae, evadunt equivalentes, si particula *non* praeponitur subiecto vel integrae propositioni.

Ex: Sint hae duae propositiones contradictoriae:

Omnis est; Aliquis non est.

Reductio:

α) Non omnis est = Aliquis non est.

β) Non aliquis non est = Omnis est.

b) *Post contra.* Si propositiones sunt contrariae vel subcontrariae, evadunt equivalentes postponendo subiecto particulam *non*.

Ex: Sint hae duae propositiones contrariae:

Omnis est; Nullus est.

Reductio:

α) Omnis non est = Nullus est.

β) Nullus non est = Omnis est.

c) *Prae postque subalter.* Si propositiones sunt subalternae, evadunt equivalentes, si particula *non* praeponitur et postponitur subiecto.

Ex: Sint hae duae propositiones subalternae:

Omnis est; Aliquis est.

Reductio:

α) Non omnis non est = Aliquis est.

β) Non aliquis non est = Omnis est.

5. **De conversione.** Est unius propositionis ex altera immediata deductio, quae fit per transpositionem terminorum.

6. Quotuplici modo fieri possit haec conversio dicitur in his versiculis mnemonicis:

Simpliciter Feci convertitur, Eva per accid.

Asto per contrap. Sic fit conversio tota.

Explicatio. Considerandae sunt vocales: a, e, i, o, in vocibus: *Feci*, *Eva*, *Asto*, quibus vocalibus diximus in alio loco repraesentari propositiones quoad quantitatem et qualitatem.

a) *Simpliciter Feci.* (*E*, *i*) scilicet propositio universalis negativa et particularis affirmativa convertuntur *simpliciter*, seu

per simplicem transpositionem terminorum, quin mutetur quantitas.

Ex: α) Nullus homo est planta
Ergo nulla planta est homo.

β) Aliquod corpus est vivens
Ergo aliquod vivens est corpus.

b) Eva per accid. (*E, a*) seu propositio universalis negativa et universalis affirmativa convertuntur *per accidens*, seu invertendo terminos et mutando eorum quantitatem.

Ex: α) Nullum corpus est leve.
Ergo aliquod leve non est corpus.

α) Omnis planta est substantia
Ergo aliqua substantia est planta.

Nota. Propositio universalis negativa potest ergo duplici modo converti: simpliciter et per accidens.

c) Asto per contrap. (*A, o*) scil. universalis affirmativa et particularis negativa convertuntur per contrappositionem, seu invertendo et infinitando terminos.

Ex: α) Omne corpus est grave
Ergo omne non grave est non corpus.

β) Aliqua substantia non est vivens
Ergo aliquod non vivens non est non substantia.

Nota. Propositio universalis affirmativa duplici modo est convertibilis, per accidens scil. et per contrappositionem.

XIV.

De propositione modali.

1. Propositio modalis est, ut diximus, quae modum exprimit quo praedicatum inest vel non inest subiecto. Ex: *Necesse est hominem esse mortalem.* Propositio modalis, quae modalis, duplici constat parte, quae sunt: modum et dictum. *Modus* est pars in qua dicitur quomodo praedicatum conveniat vel non conveniat subiecto, ut in exemplo allato: *Necesse est.* *Dictum* est pars in qua aliquid dicitur de aliquo; v. g. in exemplo allato: *hominem esse mortalem.*

Ad rem praesentem quod attinet, quatuor numerantur modi: *Necesse est, impossibile est, contingens est, possibile est.* Non enim quaevis expressio modalis facit propositionem modalem sensu logico, sed ea tantum quae afficit nexum inter praedicatum et subiectum, qui nexus exprimitur per copulam

verbaalem. Haec propositio v. g. « *Petrus velociter currit* », non est modalis sensu logico, quia modus *velociter* non afficit nexum praedicatum inter et subiectum, sed praedicatum tantum, ut patet ex resolutione verbi *currit* = *est currens*. Tunc enim propositio aequivalet huic: « *Petrus est velociter currens* » neque haberet sensum si diceretur: « *Petrum currere est velox* », sicut haec alia: « *Hominem esse mortalem est necessarium* », quae converti potest in « *Homo necessario mortalis est* » quin mutetur sensus.

2. Quotuplex propositio modalis. Quatuor species dantur propositionis modalis, nempe: Modalis *de necesse*, *de impossibili*, *de contingenti*, *de possibili*. Quid haec significant constat ex alibi dictis de divisione propositionis quoad materiam.

Nota. *Contingens* tamen et *possibile* non dicunt omnino idem: *contingens* enim significat quod est, sed potest non esse; *possibile* autem quod non est, sed potest esse. Conveniunt ergo in hoc quod utrumque non repugnat esse, neque non esse; sed *de jacto* unum est, alterum non.

3. Quid de propositione modali quoad quantitatem. Propositio modalis, si quoad dictum consideratur, est semper singularis; *dictum* enim est semper aliquid unum determinatum, vel, si placet, aliqua dictio determinata. Si consideratur quoad modum, propositio modalis potest esse universalis vel particularis, pro diversitate modi.

Si modus est *necesse* vel *impossibile*, propositio est universalis, quia quod *necesse est*, *semper* et *ubique* est; quod *impossibile est*, *numquam* et *nusquam* est. Si modus est *contingens* vel *possibile*, propositio consideratur ut particularis; quia quod *contingens est*, *aliquando* et *alicubi* est; quod autem *possibile est*, *aliquando* et *alicubi* potest esse.

4. Propositio modalis quoad qualitatem alia est affirmativa, alia negativa.

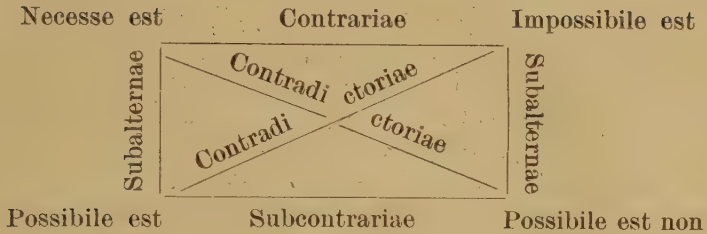
a) *Affirmativa* est, si modus affirmative componitur cum dicto. Ex: Hominem esse doctum est possibile.

b) *Negativa*, si modus negative componitur cum dicto. Ex: Hominem esse lapidem non est possibile.

Nota. Si *dictum* afficitur negatione, non ideo propositio modalis erit negativa, si modus affirmatur. Ex: Haec propositio « Hominem non mentiri est possibile » est affirmativa, non enim modus, sed dictum afficitur negatione.

5. Pro oppositione, aequipollentia et conversione modalium valent eadem, quae dicta sunt de propositionibus absolutis.

Schema oppositionis.

XV.

De propositione composita.

1. *Propositio composita* est ea cuius partes sunt propositiones, vel, iuxta Aristotelem, quae plura enunciat coniunctione unum. Ex: Si sol lucet, dies est.

2. Duplex distinguitur: Aperte et occulte composita.

a) *Aperte* composita est cuius partes explicite enuntiantur, v. g.: Iudas fuit apostolus et fuit proditor.

b) *Ocultae* composita vel exponibilis est propositio, quae apparenter videtur simplex, revera tamen est composita. Ex: Homo, quia homo, est liber. Haec propositio ita exponitur: Homo est liber, quia est homo.

3. Propositio aperte composita triplex distinguitur: Condi-
tionalis, disiunctiva, copulativa.

a) *Conditionalis* est, cuius partes nectuntur particula conditionali. Ex: Si est homo, est risibilis. Ad veritatem huius propositionis requiritur et sufficit ut detur nexus inter conditionem et conditionatum. Sic vera est haec propositio: « Si Deus non existeret, mundus non existiret » etsi partes absolute inspectae sint falsae. Dum e contra falsa est haec alia: « Si homo est, doctus est » etsi fortasse partes *absolute* sint verae.

In propositione conditionalis duplici modo *generatim* concludi potest: affirmata conditione, affirmatur conditionatum, et negato conditionato, negatur conditio.

Dixi *generatim*, quia si inter antecedens et consequens datur necessaria et mutua connexio tunc concludi potest duobus aliis modis, praeter dictos. Ex: Si homo est, est risibilis. Atqui est homo, ergo est risibilis. Atqui est risibilis, ergo est homo. Atqui non est homo, ergo non est risibilis. Atqui non est risibilis, ergo non est homo.

b) *Propositio disiunctiva* ea est, cuius partes nectuntur particula disiunctiva. Ex: Petrus aut dormit, aut vigilat.

Ad veritatem huius propositionis requiritur ut detur vera oppositio inter partes, ita ut non possint simul in eodem subiecto verificari.

Ex hac propositione potest duplici modo concludi: affirmata una parte, negatur altera; et viceversa, negata una parte, affirmatur altera.

c) *Propositio copulativa* ea est, cuius partes nectuntur particula copulativa. Ex: Petrus et est musicus et est grammaticus.

Ad veritatem huius propositionis requiritur ut singulae partes sint verae.

4. Propositiones occulte compositae quatuor praecipuae numerantur: Reduplicativa, exceptiva, exclusiva, comparativa.

a) *Reduplicativa* est quae afficitur particula reduplicante ex: Homo, in quantum animal, sentit. Exponitur: Homo sentit, quia est animal.

Ad veritatem requiritur ut vera sit ratio quae assignatur.

b) *Exceptiva* est quae afficitur particula excipiente. Ex: Omnia, praeter Deum, sunt mutabilia.

Exponitur: Omnia sunt mutabilia, Deus non est mutabilis. Ad veritatem requiritur ut singulae propositiones exponentes sint verae.

c) *Propositio exclusiva* est quae afficitur particula excludente. Ex: Deus solus est aeternus. Exponitur: Deus est aeternus, alia non sunt aeterna. Ad veritatem requiritur ut singulae exponentes sint verae.

Nota. Discrimen inter propositionem excipientem et exclusivam est in hoc, quod in exceptiva praedicatum removetur a subiecto quod est intra ambitum extensionis subiecti principalis; in exclusiva praedicatum removetur a subiecto, quod est extra ambitum extensionis subiecti principalis.

d) *Comparativa* est propositio quae comparatione constat. Ex: Virtus nobilior est scientia. Exponitur: Virtus est nobilis; scientia est nobilis; nobilitas virtutis maior est nobilitate scientiae. Ad veritatem requiritur ut singulae exponentes sint verae.

5. Ad oppositionem quod attinet propositionum compositarum, haec notanda.

a) Habetur contradictoria propositionis conditionalis praeposendo particulam *non* antecedenti.

Ex: Si homo est, est risibilis.

Contradictoria: Non si homo est, risibilis est.

Si praefigitur particula *non* consequenti, habetur contraria.

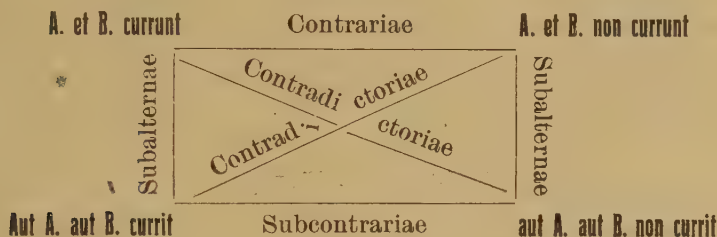
Ex: Si homo est, risibilis est.

Contraria : Si homo est, non est risibilis.

b) Copulativa considerari potest ut universalis respectu disiunctivae impropriae; quia ut illa sit vera, requiritur ut singulae partes sint verae, haec autem ut sit vera, sufficit ut una pars sit vera. Ideoque si conveniunt qualitate, erunt subalternae; si vero qualitate differunt, erunt contradictoriae. Duae copulativae autem, si differunt qualitate, erunt contrariae; duae disiunctivae impropriae, si qualitate differunt, erunt subcontrariae.

Nota. Disiunctiva impropria habetur cum inter partes non datur vera oppositio. Ex: Petrus aut est musicus, aut est grammaticus.

Schema.

est de singulis in quibus subiectum illud reperitur. Ex: *Animal* dicitur univoce distributive de *omni homine* ideoque dicendum est de *Petro*, in quo est natura humana.

b) 2um vocatur *dictum de nullo* et enunciatur: Quod negatur univoce et distributive de omnibus, quae sunt intra ambitum extensionis alicuius subiecti universalis, negandum est de singulis, in quibus subiectum illud reperitur. Ex: *Planta* negatur univoce distributive de *omni homine*, ideoque negandum est de *Petro*, in quo est natura humana.

4. Ratiocinium deductivum dicitur etiam iudicium mediatum; in eo enim mens, ut cognoscat nexum inter subiectum et praedicatum alicuius iudicii, recursum facit ad alium terminum, cum quo connexionem habent, vel convenientiae vel discrepantiae. Patet ergo non omnia iudicia debere, nec posse hoc modo confici: a) *Non debere*, quia sunt iudicia in quibus, declaratis terminis, statim percipitur nexus inter subiectum et praedicatum, v. g.: declarato et intellecto quid sit *totum* et quid sit *pars*, statim intelligitur *totum esse majus parte*.

b) *Neque posse*, quia progrediendum esset in infinitum, ideoque nihil daretur certi.

5. Ratiocinium deductivum, ut liquet ex declarata eius natura, in sua forma simplicissima et perfecta tribus constat iudiciis, quae si omnia sunt analytica, ratiocinium dicitur analyticum; si omnia sunt synthetica, ratiocinium syntheticum dicitur; si aliquod est analyticum vel syntheticum, dicitur mixtum.

XVII.

De Syllogismo.

1. Ratiocinium deductivum ore expressum dicitur argumentatio, cuius forma perfectissima est Syllogismus, qui definiri potest: Argumentatio, in qua, duabus propositionibus positis, tertia ponatur necesse est, ex eo quod illae sint positae. Ex. g. positis duabus propositionibus:

« Omnis homo est mortalis » et « Petrus est homo »
necesse est ponere: « Ergo Petrus est mortalis ».

2. Tres propositiones quibus constat syllogismus dicuntur materia proxima; tres termini qui ad invicem comparantur, dicuntur materia remota syllogismi; *consequentia* seu nexus logicus, vi cuius ponenda est tertia propositio, positis duabus primis, dicitur *forma*.

3. Ex terminis, *subiectum* et *praedicatum* conclusionis dicuntur *extrema*, tertius cum quo comparantur, dicitur *me-*

dium. Subiectum conclusionis dicitur *extremum minus*, quia eius extensio generatim minor est quam extensio praedicati, quod, ob oppositam rationem, dicitur *extremum maius*.

4. Ex propositionibus, quibus constat syllogismus, primae duae dicuntur *praemissae* vel *antecedens*, tertia dicitur *conclusio* vel *consequens*. Praemissa in qua extremum majus comparatur cum medio, dicitur praemissa maior; altera in qua extremum minus cum medio comparatur, dicitur praemissa minor; usu tamen factum est. ut diceretur maior praemissa, quae primo loco poneretur.

Nota. Non est confundenda consequentia cum consequente: Consequens enim est propositio tertia, quae ponenda est, positis praemissis vel antecedente; consequentia autem est ratio eur ponendum sit consequens, vel necessitas positionis ipsius. Unde sequitur, syllogismum posse esse formaliter rectum, si consequentia adest, et esse materialiter falsum, si consequens est falsum.

Ex: Homo est planta
Petrus est homo
Ergo Petrus est planta.

Hic syllogismus est rectus, quia consequentia est bona, cum ex illis praemissis illa conclusio necessario sequatur; sed est materialiter falsus.

5. Cum logicae formalis sit normas tradere recte ratiocinandi seu bonae consequentiae, de his nunc agendum nobis est.

XVIII.

De legibus omni argumentationi communibus.

1. *Ex vero non derivat nisi verum; ex falso derivari potest falsum et verum.*

Ratio 1^a: quia verum nequit continere falsum.

Ratio 2^a: quia falsum *per se* continet falsum.

Ratio 3^a: quia potest cum antecedente aliquid per accidens connecti ex quo derivet verum.

Ex: Omnes romani imperatores fuerunt tyranni.
Nero fuit imperator romanus
Ergo fuit tyrannus.

2. *Ex necessario non sequitur nisi necessarium, ex contingente sequi potest contingens et necessarium sed non impossibile.*

Ratio 1^a: quia necessarium semper est verum, ideoque non

potest ex eo sequi nisi verum ; sed contingens potest esse verum vel falsum ; ergo nequit sequi ex necessario.

Ratio 2ⁱ: quia contingens connecti potest cum contingente. V. g. Petrus loquitur, ergo existit.

Ratio 3ⁱ: quia contingens connecti potest, connexionem tamen non mutua, cum necessario ; v. g. Existit mundus ; ergo existit Deus.

Ratio 4ⁱ: quia impossibile est falsum, contingens potest esse verum ; sed falsum nequit derivare ex vero, ergo neque impossibile ex contingente.

3. *Ex impossibili sequitur quodlibet, nempe necessarium, contingens et impossibile.*

Ratio est quia ex falso sequi potest falsum et verum.

Ex: Petrus est asinus

Ergo est animal (*necessarium*)

Ergo existit (*contingens*)

Ergo rudis (*impossibile*)

4. *Quod stat cum antecedente, stat cum consequente, sed non viceversa.*

Ratio 1ⁱ: quia secus ex vero antecedente sequi posset falsum consequens.

Ratio 2ⁱ: quia verum consequens sequi potest ex falso antecedente.

5. *Ex quocumque sequitur antecedens, sequitur consequens: et quidquid sequitur ex consequente, sequitur etiam ex antecedente.*

Ratio 1ⁱ: quia quod continet aliud, continet etiam quod in hoc continetur.

Ratio 2ⁱ: est eadem, quia quod sequitur consequens, in eo continetur, ideoque continetur etiam in eo quod continet consequens, seu in antecedente.

6. *Ex contradictorio consequentis deducitur contradictorium antecedentis, sed non viceversa.*

Ratio 1ⁱ: quia falsum nequit derivare ex vero.

Ratio 2ⁱ: quia ex falso derivare potest verum.

De legibus Syllogismi simplicis.

1. **Lex generalis.** In syllogismo simplici habetur consequentia, si altera praemissarum conclusionem contineat, altera declaret conclusionem in ea contineri. Veritas huius legis patet ex ipsa syllogismi structura et evidenter deducitur ex principiis « *Dictum de omni et Dictum de nullo* ». Si enim praedicatum aliquod dicitur de omnibus distributive ut affirmatur in maiori, et subiectum conclusionis est ex eis ad quae extenditur maioris subiectum, conclusio implicite continetur in maiori: quod autem subiectum conclusionis revera sit de extensione subiecti praemissae maioris aperte minor declarat.

2. **Leges speciales.** Octo numerantur, quarum quatuor respiciunt terminos; quatuor autem propositiones.

Quae terminos respiciunt sequentes sunt, quae singulae enuntiantur et probantur.

a). *Tum re, tum sensu triplex modo terminus esto.*

Expl. Termini syllogismi debent esse tres tum voce tum sensu. Ratio est, quia syllogismus est signum ratiocinii, ideoque tot termini requiruntur in syllogismo, quot ideae inter se comparantur in ratiocinio. Atqui tres ideae inter se comparantur in ratiocinio. Ergo tres termini requiruntur in syllogismo.

Quod autem debeant esse tres non solum voce, sed etiam sensu, imo maxime sensu, est evidens; si enim mutatur sensus alicuius termini, hic iam non est idem, sed alter.

Contra hanc legem sunt sequentes syllogismi:

α. Hispania est contigua Galliae
Gallia est contigua Italiae
Ergo Hispania est contigua Italiae.

β. Vulpes furatur gallinas
Herodes est vulpes
Ergo furatur gallinas.

γ. Diogenes quaesivit hominem
Atqui tu es homo
Ergo Diogenes quaesivit te.

δ. Qui non sunt liberi, in servitute sunt
Atqui subditi Ecclesiae non sunt liberi
Ergo in servitute sunt.

3. Mus est syllaba
Syllaba non rodit
Ergo mus non rodit.

b) *Aequae ac praemissae extendat conclusio voces.*

Expl. Extensio terminorum nequit esse maior in conclusione quam in praemissis.

Ratio est, quia in conclusione necti debent inter se illi iidem termini, qui in praemissis comparati fuerunt cum medio. Atqui si latius patent, iam non sunt iidem. Ergo latius patere non debent.

Contra hanc legem sunt sequentes syllogismi:

α. Tu non es quod ego sum

Atqui ego sum homo

Ergo tu non es homo.

β. Europaei sunt subiectum iurium

Atqui Afri non sunt Europaei

Ergo Afri non sunt subiectum iurium.

γ. Omnis latro noctu ambulat

Atqui omnis latro est homo

Ergo omnis homo noctu ambulat.

c) *Nequaquam medium capiat conclusio oportet.*

Explio. Medium nequit poni in conclusione.

Ratio: Medium ibi ponendum est, ubi extrema cum eo comparantur. Atqui extrema comparantur cum medio, non in conclusione, sed in praemissis. Ergo medium ponendum est non in conclusione, sed in praemissis.

Contra hanc regulam est sequens syllogismus:

Alexander fuit dux

Alexander fuit parvus

Ergo Alexander fuit parvus dux.

d) *Aut semel aut iterum medius generaliter esto.*

Explio. Saltem semel medius terminus sumendus est suppositione universali completa.

Ratio: Si enim medius sumeretur bis particulariter, vel semel tantum universaliter sed incomplete, esset revera duplex quoad sensum, ideoque non tres, sed quatuor essent termini syllogisini.

Contra hanc legem est sequens syllogismus:

Lupus est animal

Agnus est animal

Ergo agnus est lupus.

et hic alius:

Omne animal terrestre fuit in arca Noë

Hic asinus est animal terrestre

Ergo fuit in arca Noë.

Corollarium. Ex primis quatuor legibus, ergo, 1^a respicit tres terminos simul; 2^a respicit extremos tantum; 3^a et 4^a respiciunt terminum medium.

3. Leges propositionum.

a) *Ambae affirmantes nequeunt generare negantem.*

Explic. Si ambae praemissae sunt affirmativae, conclusio nequit esse negativa.

Ratio: Cum praemissae sunt ambae affirmativae, extrema ambo conveniunt cum medio. Atqui, vi principii identitatis, tunc extrema conveniunt inter se. Ergo cum praemissae sunt ambae affirmativae, extrema conveniunt inter se; ideoque conclusio, in qua extrema inter se comparantur, nequit esse negativa, sed affirmativa, dummodo aliae leges sint servatae.

b) *Utraque si praemissa neget, nihil inde sequetur.*

Explic. Si praemissae sunt ambae negativae, conclusio nulla erit.

Ratio: Cum praemissae sunt ambae negativae, neutrum extremum convenit cum medio. Atqui cum neutrum extremum convenit cum medio, conclusio nulla est. Ergo.

Et revera, nequit conclusio esse affirmativa, quia ex principio identitatis, duo conveniunt inter se, cum ambo conveniunt cum tertio; nequit esse negativa, quia ex principio discrepantiae duo non conveniunt inter se, quando unum convenit, alterum non convenit cum tertio: ergo nulla erit.

Nota. Lex significat, medium adhibitum non esse aptum ad cognoscendam neque convenientiam, neque discrepantiam extremorum.

Obiectio. Sequens syllogismus concludit, quamvis praemissae sint ambae negativae:

Quod non est risibile non est homo

Atqui canis non est risibilis

Ergo canis non est homo.

R. Propositio minor apparenter tantum est negativa, revera enim est affirmativa, cum aequivaleat huic:

Canis est aliquid, quod non est risibile.

c) *Nihil sequitur geminis ex particularibus unquam.*

Explic: Si praemissae sunt ambae particulares, conclusio nulla erit.

Ratio. Fieri possunt tres hypotheses: vel praemissae particulares sunt ambae affirmativae, vel ambae negativae, vel una affirmativa, altera negativa.

a) *Praemissae particulares sint ambae affirmativae.*

In hac hypothesis nullus erit locus pro termino medio, ut sumatur saltem semel universaliter.

b) *Praemissae particulares sint ambae negativae.*

Nulla habetur conclusio, uti probatum est in lege de praemissis negativis.

g) *Ex praemissis particularibus una sit affirmativa, altera negativa.*

In hac hypothesis unus est locus pro termino universali; sed requirerentur duo: unus pro medio, qui saltem semel sumendus est universaliter, alter pro maiori extremo, ne latius pateret in conclusione quam in praemissis; conclusio enim, si haberetur, esset negativa, ideoque praedicatum, seu maius extremum, esset terminus universalis.

Obiectio. Sequens syllogismus recte concludit, quamvis praemissae sint ambae particulares :

Aliqui numeri ad invicem multiplicati aequant 16

Aliqui numeri ad invicem additi aequant 16

Ergo aliqui numeri ad invicem multiplicati aequant aliquos numeros ad invicem additos.

R. a) Syllogismus est expository; terminus medius enim, *aequant 16*, cum sit singularis, sumitur eodem sensu in maiori et in minori, ideoque non verificatur inconveniens contra quartam legem.

b) Syllogismus propositus, et alii similes, qui apud mathematicos locum habent, subaudit principium : « Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se » ideoque eius vera forma esset haec :

Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.

Atqui quidam numeri ad invicem additi et quidam numeri ad invicem multiplicati sunt eadem uni tertio.

Ergo sunt eadem inter se.

d) *Peiorem sequitur semper conclusio partem.*

Explic. Peior pars in praesenti materia intelligitur *negatio* et *particularitas*; si igitur ex praemissis una est negativa, conclusio est negativa, et si una est particularis, conclusio est particularis.

Ratio 1^a est evidens applicatio principii discrepantiae.

Ad 2um quod spectat, fieri possunt duae hypotheses : Praemissae, quarum una est particularis, aut sunt ambae affirmativae, aut una affirmativa, altera negativa.

a) In prima hypothesisi, si conclusio esset universalis, requirerentur duo termini universales in praemissis, medius nempe qui *saltem semel* universaliter sumi debet, et minus extremum, ne minus pateret in praemissis quam in conclusione, in qua subiecti munere fungitur. Atqui unus tantum datur, nempe subiectum praemissae universalis. Ergo conclusio in hac hypothesisi nequit esse universalis.

b) In altera hypothesisi, si conclusio esset universalis, tres termini universales requirerentur in praemissis: medius, uti dictum est, et ambo extremi, ne minus paterent in praemissis quam in conclusione, in qua ambo essent universaliter sumpti, si conclusio, cum sit negativa, esset etiam universalis. Atqui in facta hypothesisi tres termini universales dari nequeunt in praemissis, sed duo tantum, nempe subiectum praemissae universalis, et praedicatum negativae. Ergo in facta hypothesisi conclusio nequit esse universalis.

Appendix. Quid de sequentibus syllogismis:

1. Omne animal rationale est homo

Aliquis homo agit irrationabiliter

Ergo aliquod animal rationale agit irrationabiliter.

R. Forma non est recta, quia medius sumitur bi; particulariter; attamen vere concludit, sed per accidens, nempe ratione materiae, quae si mutatur, statim apparet infirmitas:

Ex: Omne animal rationale est vivens

Aliquod vivens caret ratione

Ergo aliquod animal rationale caret ratione.

2. Solus Deus est aeternus

Mundus non est Deus

Ergo mundus non est aeternus.

R. Recte concludit, quamvis videatur contra 2^{am} legem. Maior enim est exponibilis, aequivalens huic: « Deus est aeternus, alia non sunt aeterna » et minor revera est: « Mundus est aliquid quod non est Deus »; unde syllogismus propositus ita integre est proponendus, ut clare videantur leges esse servatae.

Quod non est Deus, non est aeternum

Atqui mundus est aliquid, quod non est Deus

Ergo mundus non est aeternus.

3. Quaedam animantes sunt quadrupedes

Quaedam quadrupedes sunt ruminantes

Ergo quaedam animantes sunt ruminantes.

R. Conclusio non est recta, quia contra legem 7^{am}, « Nihil

sequitur geminis ex particularibus unquam » et si materia mutatur, statim apparebit nullitas conclusionis :

Ex: Quaedam belluae sunt pulchrae

Quaedam pulchra sunt plantae

Ergo quaedam belluae sunt plantae.

(Cfr. Tongiorgi. V. I, p. 152 n. 240).

XX.

De figuris Syllogismi.

1. Figura syllogistica est dispositio medii cum extremis apta ad concludendum. Triplex distinguitur, sicut in hoc versiculo indicatur:

Sub-prae prima; sed altera *bis-prae*; tertia *bis-sub*.

2. Figura 1^a. *Sub-prae* prima: In prima figura terminus medius est subiectum in una, praedicatum in altera praemissarum.

Schema:	M.	P.
	S.	M.
	S.	P.

Ex: ^oa) Virtus est diligenda

Iustitia est virtus

Ergo iustitia est diligenda.

b) Peccatum non est faciendum

Furtum est peccatum

Ergo furtum non est faciendum.

Lex: *Sit minor affirmans, maior vero generalis.*

a) *Sit minor affirmans.* Etenim si minor esset negativa, conclusio quoque esset negativa, ideoque maius extremum seu praedicatum esset universaliter sumptum; deberet ergo universaliter sumi etiam in praemissa maiori, quae negativa esse deberet: haberentur igitur binae praemissae negativae, quod est contra legem 6^{am} syllogismi.

b) *Maior generalis.* Si enim particularis esset maior, medius semeretur bis particulariter, contra legem 4^{am}. Statutam legem 1^{ae} figurae violat sequens syllogismus ex doctrina cartesianiana:

Spiritus est activitate praeditus

Materia non est spiritus

Ergo materia non est activitate praedita.

3. Figura 2^a. Altera *bis-prae*: In 2^a figura medius est praedicatum in utraque praemissa.

Schema:	P.	M.
	S.	M.
	S.	P.

Ex: a) Omnis homo est risibilis
Canis non est risibilis
Ergo canis non est homo.

b) Nulla virtus est vitanda
Ira est vitanda
Ergo ira non est virtus.

Lex: *Una negans esto, nec maior sit specialis.*

a) *Una negans esto*, quia si utraque esset affirmativa, medius terminus sumeretur bis particulariter, contra 4^{am} legem.

b) *Nec maior specialis*, ne minus extremum pateat in praemissis minus quam in conclusione, contra 2^{am} legem.

Statutam regulam 2^{ae} figurae violat sequens syllogismus:

Homo est sensu praeditus
Brutum est sensu praeditum
Ergo brutum est homo.

et hic alius:

Nullus homo latrat
Nullus asinus latrat
Ergo omnis asinus est homo.

4. Figura 3^a. Tertia *bis-sub*. In tertia figura medius est subiectum in utraque praemissa.

Schema:	M.	P.
	M.	S.
	S.	P.

Ex: a) Omnis homo est risibilis
Omnis homo est animal
Ergo aliquod animal est risibile.

b) Aliquod animal non est rationale
Omne animal est substantia
Ergo aliqua substantia non est rationalis.

Lex: *Sit minor affirmans, conclusio particularis.*

a) *Minor affirmans*. Ratio eadem est, ac quae data fuit in 1^a figura.

b) *conclusio particularis*: quia sêcus minus extremum latius pateret in conclusione quam in praemissis, contra 2^{am} legem syllogismi.

Statutam normam 3^{ae} figurae violat sequens syllogismus:

Pulsatio cordis, contractio membrorum etc. sunt operationes organismi.

Atqui pulsatio, contractio etc. produci possunt sine anima.

Ergo operationes organismi produci possunt sine anima.

5. *Nota*. Loqui solent dialectici de figura galenica, quae cum non sit nisi figura 1^a indirecta, neque eius usus frequens, ab ea tractanda abstinemus. Eius schema tantum accipias:

M.	P.
S.	M.
P.	S.

XXI.

De modis Syllogismi.

1. Modus syllogismi est propositionum concertatio apta ad concludendum. Diximus alibi propositiones repraesentari vocalibus *a, e, i, o*, ideoque tot dantur modi possibiles, quot sunt possibiles harum vocalium binariae combinationes, scil. 164. Ex his tamen utiles revera sunt ad concludendum tantum 19; ceteri enim peccant contra unam vel alteram ex legibus syllogismi.

2. Modi utiles sunt ita distributi:

Quatuor pertinent ad 1^{am} figuram, quinque ad figuram galenicam, quatuor ad 2^{am} figuram, sex ad 3^{am}.

Ad memoriam in eis recordandis iuvandam, his versibus conclusi sunt:

1^a. Fig: Barbara, Celarent, Darii, Ferio. (Gal.) Baralipton, Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum.

2^a. Fig: Cesare, Camestres, Festino, Baroco. (3^a. Fig:) Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

3. Ex his modis, primi quatuor, qui sunt 1^{ae} figurae, dicuntur perfecti, quia propositiones ita sunt dispositae quoad quantitatem et qualitatem, ut evidenter appareant in eis applicata principia: *Dictum de omni* et *Dictum de nullo*. Reliqui dicuntur imperfecti propter oppositam rationem. Possunt tamen imperfecti ad perfectos reduci, ut clare appareat etiam in eis vis concludendi.

4. Reductio duplex inventa est, ostensiva nempe et ad im-

possibile: prior adhiberi solet pro omnibus, exceptis *Baroco* et *Bocardo*, pro quibus altera adhibenda est.

5. *Reductio ostensiva*. In facienda hac reductione considerandae sunt praeter literam initialem modi reducendi, literae *m*, *p*, *s*, quae inveniuntur in corpore ipsius modi.

Litera initialis indicat ad quam modum perfectum reducendus sit modus imperfectus de quo agitur.

Litera *s* significat propositionem repraesentatam per vocalem immediate praecedentem esse convertendam simpliciter.

Litera *p* significat propositionem repraesentatam per vocalem ei praecedentem esse convertendam per accidens.

Litera *m* significat binas propositiones praecedentes loco mutandas esse.

Exemplum:

Sit hic syllogismus in *Fapesmo*, pertinens scil. ad figuram galenicam:

Omnis homo est sensitivus

Nullum brutum est homo

Ergo aliquod sensitivum non est homo.

Reductio — Considerande sunt literae *F*, *p*, *s*, *m*, quae significant:

a) Syllogismum esse reducendum ad modum 1^{ae} figurae, qui est *Ferio*;

b) primam propositionem « Omnis homo est sensitivus » esse convertendam *per accidens* hoc modo: « Aliquod sensitivum est homo »;

c) secundam propositionem « Nullum brutum est homo » convertendam esse *simpliciter* ita: « Nullus homo est brutum »;

d) praemissas loco *mutandas* esse.

Et sic habetur hic alius syllogismus identicus omnino syllogismo dato:

Nullus homo est brutum

Aliquod sensitivum est homo

Ergo aliquod sensitivum non est brutum.

6. *Reductio ad impossibile*. Adhibenda est, ut diximus, in modis *Baroco* et *Bocardo*, et fit sequenti modo:

a) Sumitur contradictorium consequentis et ponitur loco minoris in *Baroco*, et loco maioris in *Bocardo*;

b) Ex novo antecedente ita constructo consequens necessario sequitur, contradictorium propositionis antea admissae.

c) Cum admitti nequeant duae contradictoriae simul verae, admittenda est uti legitima prior conclusio.

Exempla :

- a) *Baroco*. Omne animal est sensitivum
Aliquod corpus non est sensitivum
Ergo aliquod corpus non est animal.

Reductio ad *Barbara* :

Omne animal est sensitivum
Omne corpus est animal
Ergo omne corpus est sensitivum.

Cum haec conclusio admitti nequeat, quia contradictorie opponitur propositioni antea admissae: « aliquod corpus non est sensitivum » admittenda est uti legitima prior conclusio: « aliquod corpus non est animal. »

- b) *Bocardo* : Aliquod corpus non est vivens
Omne corpus est extensum
Ergo aliquod extensum non est vivens.

Reductio ad *Barbara* :

Omne extensum est vivens
Omne corpus est extensum
Ergo omne corpus est vivens.

Haec conclusio est evidenter falsa, quia contradictoria propositionis: « aliquod corpus non est vivens » antea admissae: ergo legitima erat prior conclusio.

Nota. Reductio *ostensiva* nititur convertibilitate propositionum; reductio autem *ad impossibile* nititur principio: « ex contradictorio consequentis sequitur contradictorium antecedentis ».

XXII.

De syllogismo composito.

1. Syllogismus compositus est ille, in quo una saltem ex praemissis est propositio composita. Triplex distinguitur: conditionalis, disiunctivus, coniunctivus.

2. *Conditionalis* est syllogismus, cuius una saltem ex propositionibus est conditionalis.

Ex: Si est homo, est animal
Atqui est homo
Ergo est animal.

Nota. De modo quo concludi possit in syllogismo condicionali patet ex dictis de propositione condicionali.

3. Syllogismus disiunctivus est, cuius aliqua ex praemissis est propositio disiunctiva.

Ex: Terra aut stat, aut movetur

Atqui non stat

Ergo movetur.

Nota. a) Quomodo concludi possit in hoc syllogismo dictum est, cum loqueremur de propositione disiunctiva.

b) Si unum ex membris ponitur negative, et alterum affirmatur, in negando illud particula negans duplicanda est.

Ex: Aut pluit, aut non pluit

Atqui pluit

Ergo non non pluit.

c) Si disiunctiva pluribus constat membris, et unum conceditur, cetera copulative sunt neganda; si vero negatur unum, cetera disiunctive affirmanda sunt.

Ex: Petrus aut est aequalis

aut maior, aut minor Paulo.

α) Atqui est aequalis

Ergo non maior neque minor.

β) Atqui non est aequalis

Ergo aut maior aut minor.

4. *Coniunctivus* dicitur syllogismus, cuius aliqua ex praemissis est propositio coniunctiva, quae nempe duo vel plura connectit sub unica negatione.

Ex: Nemo potest Deo servire et divitiis

Atqui Petrus servit Deo

Ergo non servit divitiis.

vel:

Atqui servit divitiis

Ergo non servit Deo

Nota a) Ad veritatem propositionis copulativae requiritur, ut quae dicuntur non possint simul consistere, ideoque habeatur vera oppositio inter ea.

b) In syllogismo coniunctivo unico modo concludi potest, nempe affirmato uno, negatur alterum.

XXIII.

De ceteris argumentationis formis.

1. **De Syllogismo expositorio.** a) Est ille, cuius medius terminus est incommunicabiliter singularis.

Ex: Aliquis apostolus fuit Iudas

Aliquis proditor fuit Iudas

Ergo aliquis apostolus fuit proditor.

b) In syllogismo expositorio, cum terminus medius non possit duplici sensu sumi, quia incommunicabiliter singularis, nihil habetur contra legem 4^{am} syllogismi: « aut semel, aut iterum medius generaliter esto. »

c) Syllogismus expositivus suam denominationem derivat ex eo quod nexum inter subiectum et praedicatum tam evidentem facit, ut quasi ob oculos ponat.

d) Expositivum tamen non dicerem hunc syllogismum, quamvis non desint auctores qui ita eum vocent:

Pater est Deus

Filius est Deus

Ergo Filius est Pater.

Terminus medius enim *Deus* quamvis singularis, attamen non *incommunicabiliter* singularis est; significat enim Naturam Divinam, quae individua subsistit in tribus Personis realiter distinctis.

2. **De enthymemate.** a) Enthymema est syllogismus cuius praemissa aliqua reticetur.

Ex: Deus est iustus

Ergo peccatores punit.

b) Cum sit verus syllogismus, iisdem legibus regitur, ac ordinarius syllogismus.

c) Cognoscitur propositio omissa ex extremo quod est in antecedente: si est minus, major omissa est; sin autem est maius, minor subintelligitur.

d) Cognoscitur figura ad quam pertinet enthymema ex positione medii et qualitate conclusionis; sic v. g. enthymema superius positum non pertinet ad 2^{am} figuram, quia conclusio est affirmativa; non ad 3^{am}, quia medius est loco praedicati, ergo pertinet ad 1^{am}.

3. **De Sorite.** a) Sorites est argumentatio constans pluribus propositionibus, ita inter se dispositis, ut praedicatum imme-

diatē praecedentis fiat subiectum immediate sequentis, usque ad ultimam, in qua componuntur subiectum 1^{ae} et praedicatum penultimae.

Ex: Ens a se est ens necessarium;
Ens necessarium est ens immutabile;
Ens immutabile est ens aeternum;
Ergo Ens a se est ens aeternum.

b) Sorites praeter leges communes syllogismi habet duas alias sibi proprias:

α. Nulla praemissa negativa sit, praeter ultimam.

β. Nulla praemissa particularis, praeter primam.

Ratio 1^a: quia secus in facienda resolutione Soritis in syllogismos, quibus constat, aliquis haberetur syllogismus, cuius praemissae ambae negativae essent.

Ratio 2^a: quia secus in facienda dicta resolutione, aliquis syllogismus oriretur binis constans praemissis particularibus.

4. **De Epichiremate.** a) Epichirema est syllogismus, cuius aliqua ex propositionibus rationem additam habet.

Ex: Substantia spiritualis est immortalis, quia incorruptibilis

Atqui anima humana est substantia spiritualis, quia a materia quoad esse non pendet

Ergo anima humana est immortalis.

b) Eisdem legibus regitur, ac quivis alius syllogismus.

5. **De Polysyllogismo.** a) Est argumentatio pluribus constans syllogismis, ita inter se connexis, ut conclusio praecedentis fiat praemissa sequentis.

Ex: Principium operationum spiritualium est spirituale

Atqui anima est principium operationum spiritualium

Ergo anima est spiritualis.

Atqui quod est spirituale est incorruptibile

Ergo anima est incorruptibilis.

Atqui quod est incorruptibile est immortale

Ergo anima est immortalis.

b) Eisdem normas sequitur ac simplex syllogismus.

6) **De Dilemmate.** a) Est argumentatio in qua, duobus disiunctive propositis, semper concluditur contra adversarium, sive unum, sive alterum eligat.

Ex: Tertullianus volens demonstrare decretum Traiani contra Christianos esse iniustum, ita fere argumentatus est:

Christiani aut sunt boni, aut mali

Si boni, iniuste agis eos puniendo.

Si mali, iniuste agis eos non inquirendo.

b) Leges dilemmatis duae sunt :

α. Disiunctiva, quae maioris loco ponitur, sit completa.

β Detur revera nexus logicus, seu necessarius in propositionibus conditionalibus, quae minoris locum tenent, ne dilemma sit retorquibile.

c) Contra 1^{am} legem est hoc dilemma, quo Socrates probare volebat mortem non esse timendam :

In morte aut sensus totus adimitur, aut animus ad feliciora loca migrabit.

Si 1um, suaviter quiescam.

Si 2um, felicior eram.

R. Addo 3um: aut animus suppliciiis aeternis deputabitur.

Contra 2^{am} legem, est hoc dilemma quo aliquis amicum suum avertere conabatur ab officio publico assumendo :

Aut bene te geres, aut male;

Si bene, displicebis malis;

Si male, displicebis bonis.

Ergo melius est officium non assumere;

Amicus ita dilemma retorsit :

Aut bene me geram, aut male;

Si bene, placebo bonis;

Si male, placebo malis;

Ergo bonum est officium assumere.

7. De inductione. a) Est argumentatio, in qua concluditur de subiecto universali praedicatum, quod ex experientia verificatum est convenire singulis inferioribus sub illo subiecto contentis.

Ex : Corpus A calore dilatatur

Corpus B calore dilatatur

Corpus C calore dilatatur etc...

Ergo omne corpus calore dilatatur.

b) Duplex distinguitur inductio, complecta nempe et incompleta, prout experientia facta sit de omnibus omnino inferioribus, vel de pluribus tantum, sed sufficientibus ad concludendum de omnibus.

c) Semper disputatum est, quo iure concludatur *de omnibus* praedicatum, quod ex experientia constat *pluribus* tantum convenire. Facilis nobis patet responsio: Si repetitis sufficienter experimentis, et circumstantiis omnibus mutatis, praeter aliquam, phaenomenum aliquod constanter verificatur, iure concluditur phaenomenum illud circumstantiam illam immutatam suam causam habere, qua posita, phaenomenum illud semper verificetur oportet. Si ergo experientia sufficienter repetita osten-

dit aliquod phaenomenum habere causam ipsam naturam rei, id quod verificatum est iure concluditur de omnibus, quae eandem naturam participant.

Ex: Ex experientia sufficienter repetita constat corporis naturae esse, ut sibi relictum versus terram cadat; iure ergo concluditur, omne corpus sibi relictum terram petere.

Nota α) Superfluum est advertere vim concludendi in inductione ultimo niti in principio metaphysico causalitatis: « quidquid contingenter existit causam habet » ideoque certitudinem, quae ex inductione oritur, esse reductive metaphysicam.

β) Neque difficile est ostendere contra quosdam auctores, etiam scholasticos, ratiocinium inductivum reduci ad deductivum, ideoque illos, qui valorem deductionis negant, ut sunt generatim empiristae, totam scientiam interimere. Et de facto, nemo non videt argumentationem inductivam posse sub hac forma etiam proponi:

Quod naturam alicuius rei habet causam, omnibus tribuendum est, quae eandem naturam participant.

Atqui *hoc*, ut ex experientia constat, ex ipsa natura rei procedit.

Ergo omnibus tribuendum est, quae eandem naturam participant.

Quae forma est ratiocinii deductivi.

XXIII.

De Demonstratione.

1. Demonstratio est argumentatio, quae ex praemissis veris et certis conclusionem veram et certam deducit.

Ex hac notione patet:

a) Praemissas esse priores conclusionem, earum enim cognitio est causa cognitionis conclusionis.

b) eas esse notiores conclusionem, etenim non potest alteri lucem afferre, quod luce caret.

2. Praemissae autem sunt evidenter verae vel immediate vel mediate, prout ex solis declaratis terminis intelligatur nexus inter subiectum et praedicatum, vel opus sit aliquo ratiocinio, ut fiat notus: unde sequitur, in resolutione scientiae semper deveniendum esse ad aliquod principium immediate evidens, seu non indigens demonstratione; si enim omnia demonstranda essent, nihil demonstraretur, et scientia periret.

3. Demonstratio est :

a) Directa et indirecta.

Directa habetur cum demonstratur praedicatum convenire subiecto ex ratione ipsum subiectum vel praedicatum afficiente.

Ex: Causa prima est a se

Deus est causa prima

Ergo Deus est a se.

Indirecta habetur cum demonstratur veritas conclusionis ex falsitate propositionis contradictoriae.

Ex: Si quis demonstraret existentiam certitudinis scientificae ex absurditate dubii universalis, eam demonstraret indirecte.

Nota. Aliquid simile habet cum demonstratione indirecta demonstratio negativa, quae habetur cum refutantur argumenta, quibus adversarius probat suam thesim. Haec refutatio tamen nequit dici vera demonstratio, ostendit enim solummodo rationes adductas ab adversario non esse sufficientes.

b) A priori et a posteriori.

A priori habetur cum medius terminus est ratio *essendi* nexus inter praedicatum et subiectum conclusionis; seu est aliquid prius non solum logice sed etiam ontologice, unde haec demonstratio dici solet etiam *per priora simpliciter*.

Ex: Si quis hominem esse liberum demonstraret ex eo quod est intellectivus, demonstrationem conficeret *a priori*.

A posteriori habetur cum medius terminus est ratio, non essendi, sed cognoscendi tantum nexum inter subiectum et praedicatum conclusionis, seu est aliquid prius in ordine logico, unde haec demonstratio audit etiam *per priora secundum quid*.

Ex: Si quis hominem demonstraret esse liberum ex eo quod dum agit, potest etiam non agere, demonstrationem *a posteriori* conficeret.

Nota. a) Demonstratio a priori dicta fuit ab Aristotele etiam *propter quid*, in quantum per eam non solum cognoscitur praedicatum inesse subiecto, sed etiam assignatur ratio ontologica cur insit. Hanc tamen appellationem restrinxit ad solam demonstrationem per causam proximam.

b) Demonstratio a posteriori ab eodem Philosopho dicta fuit etiam *quia*, in quantum per eam solum cognoscitur praedicatum inesse subiecto. Hanc denominationem extendit etiam ad demonstrationem quae fit per causam remotam; haec enim non est sufficiens ratio ontologica, vel saltem non semper, cur praedicatum insit subiecto. Sic v. g. cognoscere Lunam a Sole

illuminari, non est ratio sufficiens cur phases lunares locum habeant.

c) Ratio ontologica in duplici ordine potest locum habere, nempe in ordine existentiae et in ordine essentiae.

In ordine existentiae vel physico ratio ontologica est quaevis causa proprie dicta relate ad suum effectum. Causae proprie dictae quatuor numerantur: *materia* et *forma*, quae sunt intrinsecae; *efficiens* et *finalis*, quae sunt extrinsecae.

In ordine essentiae vel metaphysico ratio ontologica est essentia relate ad attributa, et attributa quaedam relate ad alia. (Cfr Tongiorgi. Vol. I, n. 295-296).

XXV.

De argumentatione probabili.

1. Argumentatio probabilis est illa in qua una saltem ex praemissis est probabilis, ideoque conclusio, quae semper partem peiorem sequitur, probabilis erit.

Nota. Propositio probabilis ea est, cui mens adhaeret ob graves rationes, sed non omnino evidentes, ideoque cum aliqua formidine de opposito. Rationes graves sunt vel intrinsecae, si in ipsa re de qua agitur, nituntur, vel extrinsecae, si in auctoritate virorum prudentium nituntur. Exemplum propositionis probabilis est hoc effatum: Obsequium amicos; veritas odium parit.

2. Argumentatio probabilis, quamvis non certitudinem sed opinionem producat, est tamen valde utilis. Primo quia saepissime in praxi nulla alia suppetit argumentatio; deinde quia ingenium acuit, et viam ad problemata solvenda aperit.

3. Ad argumentationem probabilem pertinent hypothesis et analogia.

a) *Hypothesis* habetur cum ad explicanda quaedam facta assumitur causa quae probabiliter ea explicet. Huius argumentationis frequens usus est apud physicos. Si causa, quae supponitur, omnia quae sunt explicanda vere explicat, neque alia melior explicatio possibilis est, hypothesis tunc in thesim transit. Exemplum habetur in phaenomenis propagationis caloris, electricitatis, soni, etc. in quibus explicandis primo facta fuit hypothesis discontinuitatis materiae, quae deinde in thesim transiit, quia iuxta physicos, nulla alia datur, nec dari potest melior explicatio.

b) *Analogia* habetur cum concluditur praedicatum aliquod alicui subiecto convenire, ex eo quod convenit alteri cum quo

illud subjectum aliquam praesefert similitudinem. Ex. g. Video in brutis, ad praesentiam alicuius obiecti sensibilis, eosdem motus fieri, qui in me fiunt; ergo, concludo, bruta sentiunt.

4. Ad analogiam reducuntur similitudo et exemplum.

a) *Similitudo* habetur cum ex eis quae connectuntur cum uno analogo, deducimus ea quae cum alio connecti debent: V. g. si quis ex eis quae requiruntur ad gubernandam navim deduceret ea, quae ad regendam rempublicam requiruntur, similitudine uteretur.

b) *Exemplum* habetur cum ex eo, quod factum est in aliquo casu, deducimus quod fiet vel faciendum sit in alio simili. V. g. Hic et ille potuerunt; ergo et tu poteris.

XXVI.

De argumentatione sophistica.

1. Argumentatio sophistica est quae sub specie veri decipit. Duplex distinguitur classis: In dictione et extra dictionem. Fallaciae *in dictione* oriuntur ex abusu vocabulorum; quae *extra dictionem* dicuntur, ex rebus quae significantur, ortum habent.

2. **Fallaciae in dictione** sequentes numerantur:

a) *Aequivocatio*, quae habetur cum quis ex voce arguit, quae varias habet suppositiones.

V. g. Homo est animal
Animal est genus
Ergo homo est genus.

R. In 1^a propositione suppositio est realis; in 2^a est logica.

b) *Amphibologia*, quae habetur cum quis oratione utitur, quae diversas refert sententias.

Ex: Quod est Aristotelis, ab eo possidetur.

Atqui hic liber est Aristotelis

Ergo ab eo possidetur.

R. Oratio: « *Est Aristotelis* », in 1^a propositione significat relationem dominii; in 2^a relationem causalitatis.

c) *Fallacia sensus compositi et sensus divisi*. Habetur cum infertur duo simul consistere posse, ex eo quod *separatim* verificantur; vel viceversa, infertur separatim non verificari duo, ex eo quod *coniunctim* verificari non possint.

Ex: α) Impossibile est sedentem stare

Atqui Petrus sedet

Ergo impossibile est eum stare.

R. Distinguo : in sensu composito, *concedo* ; in sensu

viso, nego.

β) Qui nunc mortuus est, heri vivebat
Atqui Adam nunc mortuus est
Ergo heri vivebat.

R. α) In 1^a propositione si *nunc* componitur cum *mortuus*, sensus est verus ; sed si componitur cum *est*, sensus est falsus. Cf. Tongiorgi. Vol. I, n. 386.

β) Sensus 2^{ae} propositionis est : Adam est nunc inter mortuos.

d) *Fallacia accentus*. Habetur cum quis ex voce arguit, quae duplicem habet pronunciationem.

Ex: Qui occidit, peccat
Atqui sol quotidie occidit
Ergo quotidie peccat.

e) *Fallacia figurae dictionis*. Habetur cum, ex eo quod duae dictiones similes sint, infertur eas eandem habere significationem vel suppositionem.

Ex: Quaecumque emisti, comedisti
Atqui carnes crudas emisti
Ergo carnes crudas comedisti.

R. *Quaecumque* sumitur pro *qualiacumque* ex eo quod similem habeant dictionem.

3. **Fallaciae extra dictionem** sequentes numerantur praecipuae:

a) *Fallacia accidentis* : Habetur, cum infertur rei convenire *per se*, quod ei convenit solum *per accidens*, vel viceversa.

Ex: Quod est causa mali est vitandum
Atqui Societas est causa mali
Ergo vitanda.

b) *Fallacia a secundum quid ad simpliciter*. Habetur cum infertur rei convenire *simpliciter*, quod ei convenit *secundum quid*, vel viceversa.

Ex: Homines magni ingenii sunt laude digni
Atqui Voltaire fuit homo magni ingenii
Ergo est laude dignus.

c) *Fallacia ignorantiae elenchi*. Habetur cum quis oppositum defendit ignorans statum quaestionis; vel affirmat aliquid esse contradictorium, cum nesciat quatenam ad veram contradictionem requirantur. Hanc fallaciam committeret qui ita ratiocinaretur :

Impossibile est idem esse simul unum et trinum
Atquit Fides docet Deum esse simul unum et trinum
Ergo aliquid impossibile docet.

R. Ut habeatur contradictio requiritur ut idem affirmetur et negetur *simul, de eodem, sub eodem respectu*. Iamvero Deus dicitur simul unus et trinus, sed sub diverso respectu: Unus quoad naturam; trinus quoad personas.

d) *Petitio principii*. Habetur cum assumitur ut principium demonstrationis, quod demonstratione indiget.

Hanc fallaciam committeret qui immortalitatem animae ita demonstraret:

Quod corrupto corpore vivere pergit, est immortale
Atqui anima, corrupto corpore, vivere pergit
Ergo est immortalis.

e) *Circulus vitiosus*. Habetur cum ex duobus pariter demonstrandis, unum demonstratur per alterum et viceversa.

Cartesius circulum vitiosum committit cum demonstrat existentiam Dei per veracitatem facultatis cognoscitivae; et veracitatem facultatis cognoscitivae per existentiam Dei veracis.

f) *Fallacia consequentis*. Habetur cum ex consequenti deducitur antecedens, ex eo quod illud ex hoc deducatur:

Ex: Omnis homo est animal

Ergo omne animal est homo.

g) *Fallacia causae non causae*. Habetur cum sumitur uti causa alicuius facti, quod est conditio, vel occasio, vel mere antecedens.

Ex: Omnia phaenomena naturalia fiunt cum motu

Ergo in motu consistunt.

h) *Fallacia plurium interrogationum*. Committitur cum plura simul quaeruntur, quae distinctas volunt responsiones.

Hanc committeret iudex, qui aliquem accusatum de occisione alterius ita interrogaret: « Cur illum occidisti? » cum prima interrogatio esset: « Occidistine illum? »

i) *Fallaciae absurdae positionis*. Habetur cum quis ex absurda hypothese deducit absurdam conclusionem.

Ex: Si Deus mendacium permetteret, licitum esset mentiri.

Nota. Plura addi solent sophismata, quae a viris etiam doctis committuntur, maxime in suis praeconceptis doctrinis defendendis. Attamen quae dicta sunt sufficiant exercitationis gratia: de ceteris, cum occasio erit, in decursu philosophicae tractationis dicetur. Norma ad solvendas fallacias omnium efficacissima est Dialecticam bene callere, et in disputando sese assidue exercere.

XXVII.

De ratione disputandi.

A. **Defendens** haec fere praestare debet :

1. Thesim defendendam enuntiare, statum quaestionis definire, argumenta afferre quae thesim demonstrant.

a) Ad statum quaestionis quod attinet, hic partibus tribus completur. In prima definiuntur termini thesis ; in altera sententiae contra quas thesis militat breviter recitantur ; in tertia thesis in suas partes distribuitur, singulis notam apponendo certitudinis vel probabilitatis, prout res postulaverit.

b) Argumenta afferenda sunt, quae thesim solide et clare demonstrant : sint numero sufficientia et forma stricte syllogistica proposita ; haec enim efficacissima est, ut experientia docet, veritatem evidentem facere, et quasi ob oculos ponere ; quod enim maxime interest hominis est veritatem possidere, quam possessam potest deinde suo proprio modo proponere in conventibus academicis.

2. Argumenta quae contra thesim ab arguente proponuntur repetere debet perquam fidelissime, iisdem omnino verbis, et primo quidem integram repetat difficultatem, deinde particulatim singulas propositiones, unicuique apponendo propriam responsionem : *Concedo, Nego, vel Distinguo*, prae oculis habens antiquum adagium : « Saepe nega, concede parum, distingue frequenter. » Si negat, paratus esse debet rationem afferre suae negationis ; si distinguit, explicationem necessariam subiungere debet.

3. In decursu disputationis, si ratio id exigat, potest adversarium redarguere etiam alio modo, v. g. retorquendo argumentum vel argumentando *ad hominem*, ut aiunt, vel *ad ignorantiam, ad verecundiam* etc.

a) *Ad hominem* adversarius redarguitur, cum assumitur principium ab eo admissum, quamvis dubium vel falsum, et aliquid concluditur, quo cogitur adversarius vel sua principia retractare, vel nostras conclusiones admittere.

V. g. falsum est solam Sacram Scripturam esse fontem divinae Revelationis ; possumus tamen hoc principium interim assumere et convincere protestantem ex ipsa Sacra Scriptura dari alium fontem Revelationis, nempe Traditionem.

b) *Retorsio* argumenti habetur cum adversarius cogitur suum ipsius argumentum solvere, utpote quod, aequè ac nostram, eius doctrinam impetit.

V. g. contra Nominalistas possumus ita arguere : Si concep-

tus non dantur, cur conceptibus utimini ad vestram doctrinam stabiliendam? Et contra Bergson: Si vocabula realitatem non exprimunt, incassum ergo laboras ad tuam doctrinam vocabulis exprimendam. Et contra idealistas: Si res *in se* valorem non habent, ea ergo, quae in vestris libris plenis buccis declamatis, valorem *in se* non habent.

c) *Ad ignorantiam* adversarius redarguitur, cum provocatur vel nostra argumenta solvere, vel alia meliora adducere,

d) *Ad verecundiam* eum redarguimus, cum auctoritatem producimus virorum magni nominis, qui pro nostra sententia stant, et quibus contradicere stultum et temerarium est.

B. **Argentis** partes ad has reduci possunt:

1. Contradictoriam enunciare thesis demonstratae, ita fere incipiendo:

Contra thesim, quae sic se habet: v. g. « Anima humana est immortalis », sic arguo: « Anima humana non est immortalis; ergo falsa thesis ».

2, Integro enthymemate a defendente repetito et antecedente negato, arguens subiunget: Probo antecedens.

Nota. Argumenta quae affert, quaeque, ut par est, veram difficultatem facere debent proponat forma stricte syllogistica et, quantum possibile est, propositionibus simplicibus. V. g. ut sistamus in exemplo allato:

Quod a materia pendet, non est immortale

Atqui Anima humana a materia pendet

Ergo anima humana non est immortalis.

3. Si defendens aliquam praemissam negat, onus probandi eam arguenti incumbit; si distinguit, arguens subsumat, si potest; sin autem, ad aliam transeat difficultatem.

Nota. Subsumptio communiter fit ponendo contradictoriam partis negatae. V. g. sistendo in eodem exemplo: Defendens dicet:

D. M. quod *intrinsece* pendet. C. quod *extrinsece* pendet. N.

Cdm: anima *intrinsece* pendet N. *extrinsece* C.

Datis distinctionibus, nego consequens et consequentiam.

Arguens subsumat: Atqui anima *intrinsece* a materia pendet. Ergo nulla distinctio.

Audita responsione defendentis: « Nego minorem subsumptam », argumentum afferat ad minorem subsumptam. probandam

4. Potest aliquando arguens universalitatem alicuius propositionis infirmare, *petendo instantiam*, seu casum adducendo,

in quo propositio illa universalis non verificatur. Sunt tamen, auctores qui *petere instantiam* vel *instare* alio modo intelligant.

*
* *

Huic brevi dialecticae expositioni hic finem imponimus. Qui plura desiderat auctores adeat, qui de hac re amplissime tractarunt. Nos haec pauca conscripsimus ad usum Tyro-num, qui, ut initio monuimus, primo latinitatis stadio vix absoluto, haec difficillima studia aggrediuntur, a quibus facile avertunt animum, si eis in ipso limine res subministrentur abstrusiores, quas portare non valeant, vel minutiores, quae tenellis ingeniis fastidium ingerant, quaeque in toto philosophiae decursu vix, aut ne vix quidem, recurrent.

LAUS DEO ET BEATISSIMAE VIRGINI.

INDEX

I. Philosophiae definitio-divisio-utilitas . . .	<i>Pag.</i> 5
II. Logicae definitio-divisio-utilitas . . .	» 7
III. Simplicis apprehensionis definitio-partitio - denominatio varia.	» 9
IV. De conceptu eiusque signo	» 10
V. De partitionibus termini sive mentalis, sive oralis, ...	» 12
VI. De terminis analogis	» 16
VII. De terminis universalibus	» 18
VIII. De proprietatibus termini oralis	» 23
IX. De definitione et divisione	» 26
X. De iudicio.	» 29
XI. De propositione.	» 31
XII. De propositione absoluta vel de inesse.	» 33
XIII. De proprietatibus propositionis simplicis absolutae	» 35
XIV. De propositione modali	» 39
XV. De propositione composita	» 41
XVI. De ratiocinio	» 43
XVII. De syllogismo	» 44
XVIII. De legibus omni argumentationi commu- nibus.	» 45
XIX. De legibus syllogismi simplicis	» 47
XX. De figuris syllogismi	» 52
XXI. De modis syllogismi	» 54
XXII. De syllogismo composito.	» 56
XXIII. De ceteris argumentationis formis	» 58
XXIV. De demonstratione.	» 61
XXV. De argumentatione probabili	» 63
XXVI. De argumentatione sophistica	» 64
XXVII. De ratione disputandi.	» 67

111

L 615

22962

LIBERATORE-CORSI

AUTHOR

Dialectica

TITLE

DATE DUE

BORROWER'S NAME

STORAGE - CBPL

22962

